BACIYÂN-I RUM (ANADOLU BACILARI) VE FATMA BACI

PROF. DR. MiKAiL BAYRAM

Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.6, ss. 365 - 379

GİRİŞ

Aşık Paşazade (1481) "Târih-i Âl-i Osman" adlı eserinde Anadolu Selçukluları devrinde Türkmenler arasındaki sosyal zümreleri **"Gaziyân-ı Rûm" (Anadolu Gazileri) , "Ahiyân-ı Rûm" (Anadolu Ahileri)**, "Abdalân-ı Rûm" (Anadolu Abdalları) , ve **"Bacıyân-ı Rûm" (Anadolu Bacıları)** diye dörde ayırmıştır.[1] Burada üzerinde duracağımız "Bacıyân-ı Rûm" tabirinden Anadolu Selçuklulan zamanında Türkmen erkeklerin mensup olduğu, Ahi Teşkilâtı diye bilinen ve Âşık Paşazade'nin "Ahiyân-ı Rûm" olarak adlandırdığı teşkilâtın yanında gene Aşık Paşazade'nin "Bacıyân-ı Rûm" diye adlandırdığı, o günün toplumunda Türkmen kadınların kurduğu bir başka teşkilatın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Âşık Paşazade'nin "Bacıyân-ı Rûm" diye adlandırdığı bu zümre üzerinde ilk defa Alman müsteşrik Franz Taeschner durmuştur. Franz Taeschner o günün toplumunda kadınların bir teşkilât kurmuş olmalarını o kadar imkânsız görmüştür ki, bunun bir istinsah hatası veya yanlış anlama sonucu Aşık Paşazade tarafından ortaya atılmış olduğunu kabul etmiştir. Ona göre Hâcıyân-ı Rûm" (Anadolu Hacıları) veya "Bahşıyân-ı Rûm" (Anadolu Sihirbazları veya Ruhanîleri) tabirleri[2] bir istinsah hatası sonucu "Bâcı-yân-ı Rûm" olarak yazılmış olabilir.[3] Böyle olunca o devirde Anadolu'da Hacı olmuş Türkmenlerin bir örgüt kurması ve bunlara Hacıyân-ı Rum denmiş olması veya çok eskiden beri Türkler arasında sihirbazlıkla meşgul Nasreddul olan ve kendilerine "Bahşı"[4] denilen kimselerin Anadolu'da faaliyet göstermiş ve bir örgüt oluşturmuş olmaları imkân dahilinde görülmüş oluyor. Z. Velidi Togan da F. Taeschner'in bu iki görüşünden ikincisini benimsemiştir.[5]

İlk defa Fuad Köprülü, Âşık Paşazade'nin "Bacıyân-ı Rûm" diye adlandırdığı zümre hakkında verdiği bilgileri Bektaşî rivayetleriyle ve başka kaynaklarla da te'yid ederek F. Taeschner'in öne sürdüğü iddiaların hiçbir suretle varid olamayacağını ve gerçekten Anadolu Selçukluları devrinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Türkmen kadınlarının mensup oldukları bir teşkilâtın mevcudiyetine dikkatleri çekmiştir.[6] Ancak Fuad Köprülü bu teşkilâtın mahiyeti ve çalışmaları hakkında açık bir görüş ortaya atmamıştır. Bu ismin üyeleri kadınlardan müteşekkil bir sofi zümresinin (Kadınlara mahsus bir tarikat) adı olabileceği ihtimali üzerinde de durmakla beraber bu konuda daha kuvvecli bir ihtimal olarak da şöyle demektedir: *"Acaba Âşık Paşazade Bacıyân-ıt Rûm ismi altında uç beyliklerindeki Türkmen kabilelerinin müsellah ve cengâver kadınlarını mı kasdediyor} Şimdilık akla en yakın gelen te'vil bu görünüyor".* [7]

A. BACİYÂN-İ RUM

Merhum Fuad Köprülü'nün bu incelemesinin üzerinden 65 yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen[8] "Bacıyân-ı Rûm" hakkında bugüne kadar hiçbir araştırma yapılamamış ve Fuad Köprülü'nün bu konuda yaşadıklarına hiçbir şey ilave edilememiştir. Osmanlı kronikleri Osmanlı Devleti'nin zuhuru sırasında Türkmen kadınların da uç bölgelerde faaliyet gösterdiklerinden söz ederler. Fakat Anadolu'daki Türkmen kadınların faaliyetleriyle ilgili olarak en fazla bilgi veren yazar, Fuad Köprülü'nün de belirttiği gibi Mağribli bir seyyah olan İbn Batuta'dır. XIV. asır ortaların yani Orhan Gazi zamanında Anadolu'nun birçok yöresinde Türkmenler arasında bulunmuş ve Türkmen hanımların çeşitli faaliyetlerine şahit olmuştur.[9] Keza Niğdeli Kadi Ahmed 1340 yılnda tamamladığı "el-Veledü'ş Şefik"[10] adlı eserinde Niğde dolaylarında Taptuklu Türkmen dervişlerin hanımlarının faaliyetlerine işarette bulunmuştur.

İleride geniş olarak açıklanacağı üzere Moğollar, Anadolu'yu işgal edip Anadolu Selçukluları Devleti Moğol hakimiyeti altına girince Moğol iktidarı kendi iktidarına karşı direnen Ahi Teşkilâtıyla birlikte Bacı Teşkilâtını da dağıttılar. XIV. asra girildiği zaman bu teşkilât tamamen dağılmış durumdaydı. Bu yüzden gerek İbn Bacuta ve gerekse Osmanlı tarihçileri ve diğer yazarlar Anadolu'daki Türkmen kadınların faaliyetlerinden söz ederken Aşık Paşazade hariç Türkmen kadınlara ait bir teşkilâtın varlığından bahsetmemişlerdir. Ancak dağılmış durumda bulunan teşkiâtın üyeleri olan hatunların münferid faaliyetlerine muttali oldukları anlaşılmaktadır. Aşık Paşazade muhtemelen mensub olduğu aileden[11] gelen rivayetlerle Hacı Bektaş (1271) zamanında yani Anadolu Selçukluları devrinde Türkmen kadınlara ait bir teşkilâtdan haberdar olduğu görülmektedir.[12]

Yukarıda belirtilen kaynaklardan başka meşhur Süryani tarihçi Malacyalı Ebu'l-Ferec Gregory'nin de bir münasebetle bu kadınlar teşkilâtından söz ettiği anlaşılmış bulunuyor. Şöyle ki; İbn Bibi Kösedağ yenilgisinden sonra Kayseri'yi muhasara eden Moğol ordusuna karşı Kayseri'de Ahilerin şehri müdafaa ettiklerini yazmaktadır.[13] Diğer çağdaş bir yazar olan Ebu'l Ferec ise, Moğolların Kayseri'yi işgal etmelerini Ömer Rıza Doğrul'un tercümesiyle şöyle anlatmaktadır: "Diğer bir reis, (Moğol reisi) Kayseri'ye gitti. Fakat buranın ahalisi şehri teslim etmek istemediler. Bunun üzerine Tatarların hepsi buraya karşı toplandılar. Şehrin surunu mancınıkla yıktılar ve şehre girerek şahane hazineleri soydular ve şehrin içindeki evleri ve binaları yaktılar. Bunlar, asilzadeleri ve hür kimseleri işkenceye tâbi tutarak bunları bütün servetlerinden mahrum edinceye kadar kılıçlarla dürtüklediler. Daha sonra onbinlerce kimseyi öldürdüler ve genç erkekleri ve genç kadınları esir ederek götürdüler."[14]

Ebu'l Ferec'in bu acıklı olayı anlatan sözlerinin son cümlesinde "Genç erkekler"le Ahileri (Fityan), "Genç kadınlar" sözüyle de Bacıları (Feteyat) kastetmiş olacağını düşündük. Bunun tahkiki için Istanbul Süryani Kilisesi Horepiskopos'u Aziz Giinel ile Mardin Süryani Kilisesi Horepiskoposu'na birer mektup yazarak Ebu'l Ferec Tarihi'nin Süryanicesinde "Genç erkekler" ve "Genç kadınlar"ın hangi Süryanice kelimelerin karşılıkları olduklarını sorduk[15], Her ikisinden aldığımız cevabî mektuptaki açıklamalar yukarıda belirtilen tahminimizi doğruladı, burada pek muhterem Aziz Günel'e ve mektupta ismini zikretmeyen Mardin Süryani Kilisesi yetkilisine teşekkür etmeyi borç sayıyorum. Bu durum aşağıda nakledilecek olan "Menâkıb-ı Ev-hadeddin Kirmanî"de Fatma Bacı hakkında verilen bilgileri değerlendirmemize ve böylece bu güne kadar mahiyeti anlaşılmamış olan Anadolu Bacıları (Bacıyân-ı Rûm) Teşkilâtının mahiyetini aydınlatmamıza imkân vermiş oldu.

Bu, kadınlar arası teşkilâttan ilk olarak bahseden, Bacı Teşkilâtı'nın bilinen ilk lideri Fatma Bacı'nın (Kadin Ana, Hatun Ana, Kadıncık) babası Şeyh Evhadeddin Hâmid el-Kirmanî'nin (1237) Sivas'taki halifesi Şeyh Şemseddin Ömer et-Tiflisî'nin oğlu olan Muhammed adlı bir zattır. Bu kişi "Menâkıb-ı Şeyh Evhadeddin Kir-manî" adlı eserin yazarıdır.[16] Bu kişi eserini kaleme aldığı zaman Fatma Bacı henüz hayatta imiş. Bu şahıs, Evhadeddin Hâmid Kirmanî'nın müridleri arasında genç kız ve kadınlar ve faaliyetleriyle ilgili olarak bir çok haberler verdiği gibi eserinin bir yerinde Kirmanî'nin ha-lifesi Zeyneddin Sadaka'nın Konya'daki zaviyesinde bulunan genç kız ve kadınları "Fakiregân" (Hanım dervişler) olarak anmıştır.[17] Şüphesiz bu kelime Aşık Paşazade'nin ve Türkmenlerin "Bacıyân" (Bacılar) dedikleri zümrenin Farsça adıdır.

Mevlevî yazar Ahmed Eflâkî de eserinin bir yerinde Konya'daki bir kadınlar cemaatından söz etmiştir.[18] Burada bahsi geçen kadınlar cemaati gene Zeyneddin Sadaka'nin müridleri olmalı . Bu habere göre Şems-i Tebrizî uzaktan bu kadınlar cemaatını görmüş *"Onların içinde bir tek nur var o da Mevlânadan kaynaklanıyor"* demiş, araştırmışlar, gerçekten de Mevlânâ'nın kızı Melike Hatun'un o kadınlar cemaatı arasına girdiğini görmüşler. Onu hemen o cemaatın arasından alıp getirmişler. Bu haberden Mevlânâ'nın kızının da bir zaman bu Bacilar arasına katıldığı fakat sonraları (Şems-i Teb-rizî'nin Konya'ya gelmesinden sonra) onların arasına girmesinin engellendiği anlaşılmaktadır. Mevlana Celaleddin-i Rumî da Mesnevisindeki bir hikayede bu kadinlar cemaatindan söz etmiştir. Cuha diyerek andığı Hace Nasreddin Mahmud'un (Ahi Evren) kadın kılığında bu cemaatın arasına girdiğini orada edep dışı bir davranışta bulunduğunu tasvir ederek hem Hace Nasreddin'i alaya almakta hem bu kadinlar cemaatına muhalif olduğunu ifade etmiş olmaktadır.[19]

Bacilar Teşkilâtının mahiyetine ve faaliyetlerine dair en ilginç bilgiyi de Menâkıb-ı Evhadü'd-Din-i Kirmanî'de bulduğumuzu burada belirtelim. Durum öyle gösteriyor ki, Anadolu Selçukluları zamaninda bu hanimlar arası teşkilât "Fakiregân" diye de anılıyordu. Fakat bu teşkilâta mensup olan genç kız ve kadınlar birbirine "Bacı" diye hitap ettikleri için bu kadin ve kızların meydana getirdikleri teşkilâta daha

yaygın olarak "Bacıyân" (Bacilar) dendiği anlaşılmaktadır. Şimdiki bilgilerimizle bu tabiri ilk olarak kullanan da Âşık Paşazade'dir.

Ahi Evren'in eserleri ise Ahi Teşkilâtı ile birlikte Bacı Tekilâtı'nın da fıkrî yapısını tesbit etmek için birinci elden kaynak olmaktadır. Aynca bu eserlerde Ahi Teşkilâtının nasıl ve hangi maksatlara binâen kurulduğu, teşkilâtın yapısı, devletle Anadolu'daki diğer dinî ve tasavvufî zümrelerle münasebâtı, bu münasebâtın sonucu meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin Ahi ve Bacı Teşkilâtı üzerindeki etkileri hakkında önemli bilgiler bulmaktayız.

Konuya girmeden önce şunu belirtelim ki, o devrin resmî tarihçileri devlet yanlısı bir anlayış ve düşünüşte olduklarından devler ve yöneticilerle mücadele halinde bulunan Türkmenlerin dinî düşünüş ve yaşayışları ile, sürdürdükleri mücadele hakkında hissî, taraf tutucu oldukları için ve hatta onları tezyif ve tahkir etmeyi kendilerine bir görev edindiklerinden verdikleri bilgiler gerçekleri tam ve doğru olarak yansıtmaktan çok uzaktır. Bu tutum ve davranışları eserlerinde açık olarak görülmektedir. Bu tarihçilerin Türkmen ve Babaîlere karşı menfî tutumları eserlerinde o kadar açıktır ki, zaman zaman "Etrâk-ı bî-din" (Dinsiz Türkmenler), "Babaiyân-ı Haricî" (Haricî Ba-baîler), "Tabtukiyân-ı mubahî" (her kötülüğü mubah sayan Tabtuklular) veya kişi adı zikrederek "Cimri-i lain" (Lanetli Cimri), "Hacı İbrahim-i bî-din" (Dinsiz Hacı Ibrahim) gibi sözlerle onlara hakaret etmekten kendilerini alamamışlardır.[20]

Yalnız tarihçiler değil, o devrin olayları , dinî zümreleri ve liderleri hakkında bilgi veren Mevlevî yazarlar da (özellikle Eflâkî Dede) Moğol yanlısı bir siyasî tutum içinde olup,[21] Türkmenlere, Türkmen Babalara ve Ahilere karşı olduklarından,[22] bu konularda gerçeği yansıtmadıklan gibi büyiik ölçüde tahrif etmişlerdir. Bütün bu kaynaklarda Türkmenlerin bu hareketleri Haricî, Batınî, İbahî, Rafızî ve hatta dinsizlerin devlete karşı isyanları ve birer başıbozuk huruç hareketi olarak nitelendirilmiştir. Bu hareketleri İran'da Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na karşı isyan eden Hasan Sabbah (1124) tarafından yönetilen Bâtınî ve Râfizîlerin paralelinde gösterilmeğe çalışılarak geniş halk kitleleri arasında Türkmenlere karşı kamuoyu oluşturma maksadı güdüldüğü görülmektedir. Bu durumda bir ölçüde devletin resmî yayın organı durumunda olan yukarıda belirtilen tarihî eserlerin devlete karşı isyanların gerçek yönünü yansıtmayacağı ve devlet memuru olan tarihçilerin bu tür isyanlar karşısında tarafsız kalamayacakları meydandadır.

Netice olarak: Ibn Bibi, Niğde'li Kadi Ahmed, Kerameddin Mahmud el-Aksarayî, Ebu'l-Ferec, (Gregory), Ebu Bekr b. Zeki gibi belli başlı bu devir tarihçileri ile Mevlana, Sultan Veled, Eflâkî ve Sipehsalar (Feridun) gibi Mevlevi yazarların Türkmen ve Babaîlerin sapıklıklarını tarif sadedinde onlara izafe ettikleri sözlerle, onların yaşayış ve âdetleri ile ilgili olarak anlattıkları şeylerin menfî propaganda gayretiyle ortaya atılan iddialar olduğu anlaşılmaktadır. Türkmenler aleyhine sürdürülen bu propagandalar sonraki asirlara da intikal etmiş Baba İlyas ve Baba İshak'ın yalancı bir peygamber olarak ortaya çıktığı. Cimri ve Haci Ibrahim gibi dinî ve siyasî liderlerin birer şarlatan ve maceraperest olduklan genel bir kanaat haline gelmiştir. "Menakib-i Evhadeddin-i Kir-manî"nin yazarı dahi Bacıyân-ı Rûm'un liderlerinden olan Evhadeddin iki kızından bahsederken, Şam'da yerleşen Anadolu'daki siyasî olaylara karışmayan Emine Hatun'dan övgü ve saygi ile söz ettiği halde, Anadolu'daki siyasî olaylara karıştığı için Fatma Bacı'yı (Fatma Hatun) kötülemekten kendini alamamıştır. Bütün bunlar yöneticilerin devrin yazarları üzerindeki baskılarının ne kadar şiddetli ve yönlendirici olduğunu gös-termektedir. Bu durum Anadolu Selçuklulan devrindeki Türkmen dinî zümreler ve kurduklan teşkilâtlar üzerinde yapılacak araştırmalarda bu hususun gözden uzak tutulmaması gerektiğini ortaya koymaktadir

B. BACİ TEŞKİLÂTİ'NİN BİLİNEN İLK LİDERİ FATMA BACİ (KADİNCİK, KADİN ANA, HATUN ANA)

Aşık Paşazade Anadolu Selçukluları devrinde Anadolu'daki sosyal zümrelerden birinin de kendi tabiriyle "Bacıyân-ı Rûm" yani Anadolu Bacıları olduğunu haber verdikten sonra Hacı Bektaş'ın (1271) Bacılara yakınlığından ve bu Bacıların ileri gelenlerinden olduğu anlaşılan "Hatun Ana"ya bağlılığından da söz etmektedir. Bu cümleden olarak Hacı Bektaş'ın gizli ilim ve kerametlerini bu Hatun Ana'ya gösterdiğini, nesi varsa ona emanet ettiğini bildirmektedir. Abdal Musa ile de ilgisi olduğunu belirttiği Hatun Ana'nın Hacı Beklaş'ın ölümünden sonra mezarını yaptırdığını da yazmaktadir.[23] Hacı Bektaşın Menâkıb-name'si olan "Veiâyet-name "de de bu Bacının adı "Fatma Baci", "Fatma Ana", "Kadincik Ana" ve "Kadincik" olarak sık sık geçmiştir.[24] Velâ-yet-name'de Fatma Baci veya Kadincik Ana hakkinda Aşık Paşazade'nin söyledikleri aynen bulunmaktadır. Fazla olarak şu bilgiler de mevcuttur. Fatma Baci erenler ve dervişlerin saygı gösterdiği, Hacı Bektaş'ın sık sık ziyaret ettigi ve saygı duyduğu yaşlı bir kadındır. Bu yüzden de kendisine Kadin Ana dendiği muhakkaktır. Bu yaşlı Ana'nın erenler meclisine girdiği, bazen erenlere sofra düzdüğü, misafirleri ağırladığı, Sivrihisarlı Nureddin'in kızı olup, bilahare Sulucakaraöyük'e yerleştiği,

babasından kalan servetini erenler yolunda harcadığı, rakir düşüncede Hacı Beklaş'ın kendisine para ve mal verdiği, sonradan İdris adında biriyle evlenerek bu evlilik ten yedi oğlunun dünyaya geldiği anlatılmakladır. Ayrıca Manzum "Velâyet-name"de Kırşehir Emiri Nureddin Caca ile siyasî mücadelesi de mahiyeti açıklanmaksızın hikâye edilmektedir.[25]

Şüphesiz burada Fatma Bacı hakkında verilen bilgilerin bazıları hayal mahsulü şeylerdir. Bu arada babası-nin Sivrihisarlı Nureddin olmasi, son evliliğinden yedi erkek çocuğun dünyaya gelmesi gibi. Fakat gerçek olan şu ki, Hacı Bektaş'ın Menâkıb-name'si, Hacı Beklaş'dan ikiyüz küsur yıl sonra derlenmiş olmasına rağmen, Fatma[26] Bacı'nın hatırası Bektaşî menkabelerinde yaşamış ve hürmetle yadedilmiştir. Hacı Bektaş ve çevresi ile ilgisi anlatılan bu Fatma Bacı'nın -Fuad Köprülü'nün de anlattığı gibi[27] Âşık Paşazade'nin bahsettiği "Hatun Ana" olduğu gayet açıktır. Bektaşî geleneklerinde daha çok "Kadıncık Ana" diye anılan ve esas adının Fatma olduğu anlaşılan bu bacı kimdir?

Şeyh Evhadeddin Hâmid el-Kirmâ ni'nin (1238) XIII asrın ikinci yarısı içinde te'lif edilen "Menâkıb-name"sinden[28] öğrendiğime gore, bu Türk asıllı sofinin küçükken çok yaramaz olan, bu yaramazlığı ile babasına sabır riyazeti yaptıran Fatma adında bir kızı vardır.[29] 1243 Kösedağ yenilgisinden sonra Tokat ve Sivas Moğol ordusuna teslim edilmişti,[30] Sivas'ı aldıktan sonra Kayseri'yi kuşatan Moğollara karşı Kayseri'deki Ahiler (Futuvvet ehli) şehri müdâfâya karar vermişlerdi. İbn Bibi'nin anlattığına göre, şehri, sur içinde bulunan Dabbağlar çarşısındaki Ahiler koruyordu. Bu yüzden savaşın şiddeti Dabbağlar çarşısı tarafındaki sur çevresinde toplanmıştı. Bir kısım Ahiler de Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidi civarında pusu kurmuş, sur çevresine yerleştirdikleri mancınıklarla surlarda gedik açmaya çahşan Moğol askerlerine akınlar düzenliyorlardı.

Ahiler 15 gün kahramanca şehri müdafaa ettiler. Moğollar kuşatmayı kaldıracakları bir sırada, Kayseri İğdişbaşısı (Muhafız) Ermeni asıllı muhtedî Hacok oğlu Hüsameddin'in Moğol ordusu komutanı Baycu ile gizlice anlaşması ve şehrin durumu ve müdafaa taktiğini düşman tarafına bildirmesi sonucu Moğollar şehre girmeyi başardılar. Kayseri'yi koruyan Ahileri kamilen kılıçtan geçirdiler. Çok sayıda genç kız ve kadınlan esir alıp götürmüşler, şehri de yakıp yıkmışlardı.[31] İşte bu olay Anadolu Ahiliği için bir felâket olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen "Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî'den öğrendiğimize göre, Evhadeddin-i Kirmânî'nin kızı Fatma bu savaşta Moğollara esir düşmüştür.[32] Evhadeddin-i Kirmânî'nin ölümünden beş sene sonra vuku bulan bu olay esnasında Kayseri'de ikamet etmekte olduğu anlaşılan bu Fatma'nın Anadolu'da Dabbağların piri olarak bilinen Ahi Evren Şeyh Nasreddin Mahmud'un zevcesi olduğu bazı karinelerle ortaya çıkmaktadır. Ahi Evren Hace Nasreddin Mahmud'un "Letâif-i Hikmet" ve "Letâif-i Gıyasiyye" adlı eserlerinin incelenmesinden ve hayat hikayesindeki bir çok anekdodardan onun "Latifeler"i ünlenen ve Anadolu insanının gönlünde ve ruhunda mevki tutmuş olan Nasreddin Hoca ile aynı kişi olduğu ortaya çıkmış bulunuyor. Bu konuda müstakil bir eser yazmış bulunuyoruz." Burada vurgulamamız gereken husus şudur: Bacı Teşkilâtı'nın lideri olarak karşımıza çıkan Fatma Bacı Ahi Evren Hace Nasreddin'in eşi olunca Nasreddin Hoca Latife ve fıkralarına konu olan hocanın karısının da Fatma Bacı olduğu ortaya çıkmaktadır. Genç kızken yaramazlığı ile babası Şeyh Evhadeddin'i Kirmanî'ye, evlenince de kocası Nasreddin Hocaya riyazet yaptıran Fatma Hatun Bacı Teşkilâtım lideri olarak Selçuklular zamanında Türkmenler arasında büyük bir şöhrete sahip olmuş ve bu şöhreti asırlarca Ahi ve Bektaşi çevrelerde devam etmiştir. Mevlânâ'nın "Mesnevî"sinde Cuha'nın karısı olarak ondan çokça söz edilmiştir. Burada bu konuya girmiyoruz.

Ahi Evren Şeyh Nasreddin Mahmud'un 1205 yılında Hocası Evhadeddin'i Kirmânî ile birlikte Anadolu'ya geldiğini tespit etmekteyiz. [34] Gene bazı kayıtlar onun 1206 yılında da Kayseri'ye yerleşerek burada bir Dabbağ (Dericilik) atölyesi kurduğu-nu ortaya koymaktadır[35] Yukanda İbn Bibi'nin, Kayseri'nin Moğollar taralından muhasara edil-mesi sırasında şehrin, surları içinde bulunan Dabbağlar Çarşısi'ndaki Ahilerle, Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidi civannda pusu kuran Ahiler tarafından müdafaa edildiğini haber verdiğini kaydetmiştik. İşte "Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî'den de öğrendiğinize göre, Evhadeddin-i Kirmânî, Anadolu'da bulunduğu dönemlerde çoğunlukla Kayseri'de bulunur ve sık sık Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidi'ne[36] giderdi. Kayseri'de Kulah-duzlar Mahallesi'nde, Dabbağlar Çarşısı'ndaki mescit ve zaviyeye bitişik; bir kapısı mescide, bir kapısı da dışarıya açılan evde ikamet ederdi.[37] Çünkü bu evde onun ehl-i haremi bulunmaktaydı.

Bu bilgileri veren adı geçen Menâkıb-name'nin yazarı da o dönemde (XIII. Asrın sonları) Türkmenlere karşı sürdürülen siyasî baskılardan dolayı veya bilemediğimiz, başka sebeplerden ötürü eserinde Türkmen şeyhlerin adını zikretmemiştir.[38] Bu sebeple Dabbağlar çarşısındaki bu ev ve zaviyenin kime ait olduğunu da belirtmemiştir.[39] Yazarın bu tutumundan, adı geçen ev ve zaviyenin bir Türkmen Şeyh'e ait olduğu ortaya çıkıyor. Bu evin, Dabbağlar çarşısındaki tekkeye bitişik olması (ki bir kapısı da mescid ve tekkeye açılmaktadır) ev ve zaviyenin asırlarca Dabbağların piri ve Anadolu Ahiliği'nin baş mimarı olarak bilinen, esas adı Şeyh Nasreddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyi olan Ahi Evren'e ait, evde bulunan Evhadeddin Hâmid el-Kimıânî'nin ehl-i haremi ise, kızı Fatma olup. Ahi Evren'in karısı olduğundan şüpheye mahal kalmamakladır.[40] Dolayısıyla Bacı Teşkilâtı'nın lideri olan Bu Fatma Hatun'un Nasreddin Hoca'nın karısı olup pek çok fıkralarına konu olan Hatun olduğu ortaya çıkmaktadır. [41]

Moğollar Kayseri'yi işgal ettikleri zaman Fatma bu evde bulunuyordu. Ve bu evde Mogollara esir düşmüş olmalıdır.[42] Ahi Evren ise, 124()'ta vuku bulan Sa'du'd-Din Köpek olayı ile, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm tarihi olan 1245 yılları arasında beş sene müddetle Konya'da tutuklu bulunuyordu. [43] Bu yüzden Moğolların Kayseri'ye girdikleri tarih olan 1243 yihnda Kayseri'de değildi. Böylelikle Moğolların kılıcından kurtulmuştur. Şüphe yok ki, Dabbağlar Çarşısında kılıçtan geçirilen ve esir edilen Ahiler, Ahi Evren'in müridleri ve arkadaşları, esir düşen genç kız ve kadınlar, kendi karısıyla arkadaşlarının kız ve karıları, yıkılan ve yakılan yerler Ahilerin evleri ve imalat atölyeleri, yağma edilen mallar da onların malları idi.

Vakıa Evhadeddin'nin mensup olduğu carikat silsilesindeki şeyhler, kızlarını en önde gelen halîfelerinden birisi ile evlendirmeleri bir tarikat geleneği halinde sürdürülmüştür. Ebu'n-Necib Ziyâü'd-es-Sühreverdî (1168) kızını en yakın talebesi ve halîfesi olan Kudbeddin-i Ebherî (1172) ile evlendirmiştir. Kudbeddin-i Ebherî de bu zevcesinden doğan kızını, en önde gelen talebesi Riikneddin-i Sücasi ile evlendirmiştir. Hace Riikneddin-i Şücâsi de Kudbeddin-i Ebherî'nin kızı olan eşinden doğan kızını talebesi ve halifesi olan Evhadeddin Hâmid el Kirmanî (1237) ile evlendirmiştir. [44] Evhadeddin de bu geleneğe uyarak kizi Fatma Hatun'u en yakin talebesi ve önde gelen halîfesi olan Ahi Evren Hace Nasreddin Mahnıud el-Hoyî ile evlendirmiş oiduğu anlaşılmaktadır. Bu geleneğin Ahi Evren tarafından devam ettirilip ettirilmediğini bilmiyoruz.

Şimdi gene devrin bazı siyasî olaylarını hatırlatarak Fatma Bacı'nın esaretten dönüşünü ve Kırşehir'e yani Ahi Evren'in yanına gidişini görelim:

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra yerine büyük oğlu II. Izzeddin Keykâvus geçti. İzzeddin Keykâvus tahta geçer geçmez babası zamanında tutuklanmış bulunan Ahileri ve Babâî'leri serbest bıraktı.'[45] Naibu's-Saltana olan büyük devlet adamı Celaleddin Karatay, şehzadeler arasındaki taht kavgasını üçlü saltanat formülü ile giderdi. Ancak Karatay'ın 1254'te ölümünden sonra IV. Rukneddin Kılıçarslan, Kayseri'ye çekildi ve kardeşi II. Izzeddin Keykâvus ile taht mücadelesini başlattı. Türkmenler ve Ahiler Keykavus'u[46] Mevlâna ve çevresi ise Kılıçaslan'ı destekliyordu.[47] Moğollardan yardım ve destek gören Kılıçaslan 126l'de Konya'yı alarak tek başına tahta oturdu. [48] Keykâvus da önce Antalya'ya oradan da deniz yolu ile İstanbul'a dayılarının yanına gitmek zorunda kaldı.[49] "Menûkıb-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî" de bildirildiğine göre. IV. Rukneddin Kılıçaslan'ın saltanatı zamanında vezir Muinüddin Süleyman, Beylerbeyi Hatıroğlu Şerareddin ve Sahib Ata Fahreddin Ali yardım ve siyasî destek için Hulagu Han'a gittikleri zaman Moğollar nezdinde esir bulunan Evhadeddin'in kızı Fatma'nın serbest bırakılması hakkında teşebbüste bulunmuşlardır. Kendisini ve soyunu tanıtan Fatma'yı alıp Kayseri'ye getirmişlerdir.

Bir müddet sonra kendisine nerede ikamet etmek istediği sorulmuş, o da "Babamın arkadaşlarının ikamet etmekte oldukları kulübede ikamet etmek isterim " demis ve oraya gönderilmiştir.' [50] Şimdi yukarıda adları geçen devlet adamlarının hayatta olduklan bir sırada bu bilgileri veren "Menâkıb-ı Şeyh Evhadeddin'in yazarı olaylan yakinen bilmekte ve verdiği bilgiler tarihi olaylara da uygun düşmekledir. Buna gore, 1243'te Mogollara esir düşen Fatma'nın, IV. Kılıçaslan'ın Moğolların desteği ile tek başına Konya'da Selçuklu tahtına oturduğu tarih olan 126l'den bir veya iki yıl kadar önce esâretden döndüğü anlaşılmaktadır. Adları geçen devlet adamlan da bu tarihte Moğollardan askerî yardım sağlamak için teşebbüste bulunmuşlardı.'[51] Ne gariptir ki, Fatma'yı esaretten kurtaranlar iki sene kadar sonra onun kocasını öldüreceklerdir. Burada Şeyh Sa'di'nin, bir köylünün Kurdun pençesinden kurtardığı koyunu keserken bıçak altında inleyen koyunun hal lisam ile söylediği: "Seni kurtarıcım sanmışım, meğer hakiki kurdum senmişsin" sözünü hatırlamamak mümkün değildir.

Bu durum "Velâyet-name"de adı geçen Fatma Bacı'nın (Kadıncık Ana) "Menâkıb-ı Evhadeddin"de Evhadeddin'in kızı olduğu belirtilen Fatma Hatun ile aynı kişiler olduğunu göstermektedir. Velâyet-name'de Fatma Bacı'nın Sivrihisarlı Nureddin'in kızı olarak güsterilmesi,[52] (40), ya yakıştırma veya manevi evlâdı olduğu kastedilmiştir. Nitekim Âşık Paşazade de Hacı Bektaş'ın Fatma Ana'yı kendine evlat edindiğini yazmaktadır. [53]

Gene Velâyet-name'de anlatıldığma göre, Hacı Bek-taş Anadolu'ya geldiği zaman Fatma Bacı henüz genç kız imiş ve Hacı Bektaş'ın Diyar-ı Rûm'a kadem bastığını erenler meclisinde bulunanlara, Fatma Bacı haber vermiştir.[54] Bu haberle hem Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya geldiği tarihi on senelik zaman içerisinde sınırlamamız mümkün olmakta,[55] hem de Menâkıb-ı Evhadeddin-i Kirmâni'de, Kayseri'de Evhadeddin'in hizmetinde bulunduğu belirtilen ve fakat adı açıklanmayan Türkmen şeyhin de Hacı Bektaş olduğunu anlamaktayız.[56] Ayrıca Hacı Bektaş ile Fatma Bacı arasındaki yakınlığın menşei de anlaşılmış oluyor.

Evhadeddin-i Kirmânî'nin Menâkıb-name'sinde belirtildiğine göre, esaret dönüşü nerede ikamet etmek istediği Fatma'dan sorulmuş o da: "Babamın arkadaşlarının yaşadığı kulübede" diye cevap vermış.[57] Babasının arkadaşı olan bu kulübenin sahibi Fatma Hatun'un kardeş, dayı amca gibi mahremlerinden olmadığına göre kocası olmak lazım gelir. Aksi takdirde Fatma Hatun'un bu kimse veya kimselerin yanında ikamet etmeyi istemesi dinen caiz olmazdı. Dolayısıyla Evhadeddin-i Kirmâni'nin kızı bu sözüyle kocası Ahi Evren'in Kırşehir'deki evini kastettiği birçok karinelerle anlaşılmaktadır. Burada enteresan olan bir durumu belirtmekte yarar görüyoruz. Yukarıda belirtildiği gibi Menâkıb-ı Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî'nin yazarı devrin şiddetli siyasî baskılarından dolayı olacak Türkmen şeyhlerin adını zikretmemiştir. Yukarıda sunduğumuz cümlede de ketum davranarak Fatma'nın ikamet etmek istediği kulübenin nerede ve kime ait olduğunu açıklamaktan sarf-ı nazar etmiştir. Yani bir işaret zamiri ile kulübenin sahibi -ki iddiamıza göre Ahi Evren'dir- belirtmiş oluyor. Nitekim aynı mülahazalar sonucu devrin başka yazarları da Ahi Evren'in adını vermekten kaçınmışlardır. Bunlardan biri de o devrin tarihçisi Aksaray'lı Kerameddin Mahmud'dur. Bakınız Ahi Evren Şeyh Nasıreddin Mahmud ve Mevlânâ'nın oğlu Alaaddin Çelebi'nin öldürüldükleri olayı[58] nasıl anlatıyor: *"Kırşehir Emirliği Nıireddin Caca'ya verildi. Ordıı ile onun iizerine geldi. Bir süre muhasara edildi. Onu kaleden söküp attılar. Hariciler {Tiirkmenler) ki. ona uymuslardi kamilen öldürüldüler".*[59]»

Burada dikkati çeken bir şey daha var. Menâkıb-ı Şeyh Evhadeddin'in yazan Evhadeddin-i Kirmân'nin kızı Fatma Hatun'un esaretten döndükten bir müddet sonra Şeyh Evhadeddin'in halifelerinden Şeyh Şihabu'd-Din'in kardeşi Şeyh Bedreddin'in müridlerinden Şeyh Eminü'd-Din Ya'kub ile evlendirildiğini,[60] Menâkıb-ı Hacı Bektaş-i Veli'de Fatma Baci'nin sonradan Molla İdris adlı biri ile evlendirildiğini yazmaktadır.[61] Görüldüğü gibi her iki Menâkıb-name'nin yazarı Fatma'nın ikinci evliliğinde kocasının adını kaydettikleri halde, daha önce kiminle evli olduğu hakkında bir açıklamada bulunmamışlardır. Menâkıb-ı Hacı Bektaş'ı yazan Firdevsî-i Rumî, bu eseri Fatma Bacı'dan 200 küsur yıl sonra, Bektaşî rivayetlere dayanarak yazdığı için Fatma Baci'nin ilk kocasını bilmeyebilir. Fakat Menâkıb-ı Şeyh Evhadeddin'in yazan ki, eserini Fatma Hatun hayatta iken yazılmıştır. Fatma'nın ilk kocasını bilmemesi imkânsızdır. Üstelik Fatma esaretten dönünce falanca ile evlendirildi demiyor. Bir müddet sonra evlendirildi diyor. Bu demektir ki bu yazar Fatma Hatun esaretten döndüğü zaman kocasının sağ olduğunu, Fatma'nın dönüşünden bir veya iki yıl sonra kocası öldürülünce Şeyh Eminu'd-Din Ya'kub[62] ile evlendiğini yazıyor. Dolayısıyla bu yazarın Ahi Evren Şeyh Nasreddin Mahmud'un adını anmayışı yukarıda belirttiğimiz gibi tamamen Ahi Evren ve çevresindekiler üzerindeki siyasî ve fıkrî baskılar sebebiyledir. Hatta bu yazarın eserinde kendi adını belirtmeyişi de gene bu siyasî ve fıkrî baskı ile ilgilidir. Bu siyasî ve fıkri baskı Mevlânâ'nın sadık müri di Pervane Muinü'd-din Süleyman'nın ve Vezir Taced-din Mu'tez'in Türkmenlere karşı sürdürdükleri mücadeledir. Ozellikle Tokat, Sivas, Kırşehir, Aksaray yöresinde bu siyasî ve fikri baskılar daha şiddetli ve acımasız idi. Ahi Evren ve 20 kadar eserinin günümüze kadar meçhul kalması da tamamen bu siyasî terörün ve baskının eseridir.[63,]

ÇOCUKLUK VE ERGENLİK ÇAĞİ

Fatma Baci'nin Ahi Evren'in eşi olduğunu belirledikten sonra şimdi de Fatma Bacı'dan bahseden yukarıda belirtilen eserde hakkında verilen bilgilerin ışığında hayat hikâyesini sunalım. Yaşadığı dönemin siyasî entrikaları onu da Ahi Evren gibi efsanevî bir şahsiyet halinde kalmaya mahkum etmiştir. Burada gerçek kişiliğinin izleri takip ediimeye çalışılacaktır.

"Menâkıb-ı Evhadeddin-i Kirmânî"de Fatma Bacı'nin annesinin huysuz, cahil bir kadın olduğu anlatılmaktadır. Kirmanî bir gün Bakırcılar pazarından (Bazâr-i Nuhhâsân) geçerken tellalın: *"Kö'tü hııylu, kötü yaradılışlı, akılsız. ağzı bozıık bir cariye satıyorum"* dediğini duymuş, bütün bu kusurlara rağmen melâmet mesleğinin gereği olarak kendisine riyazet yapılmak nefsini zelil tutmak, insanları da onun şerrinden kurtarmak için bu cariyeyi satın almıştır. Fatma işte bu cariyeden doğmadır.[64] Menâkıb-name'nin yazan bu cariyenin fazla yaşamayıp bir sure sonra öldüğünü de yazmaktadır.

Evhadeddin'nin bu cariyeyi satın aldığı Bakırcılar Pazarı Kayseri'de idi.[65] Buna göre Fatma Bacı Kirmânî'nin Anadolu'ya geldiği 1205 yılından sonra doğmuş olur. Ancak yukarıda belirtildiği gibi Fatma 126l'den sonra yaptığı evlilikten de bir doğum yapmıştır. Mütehassıs doktorlar bu tarihte Fatma Bacının 50 yaşından fazla olmaması gerektiğini söylüyorlar. Buna gore Fatma Baci'nin 1213 yılından sonra gelen birkaç yılda doğmuş olması gerekiyor.

"Menâkıb-ı Evhadeddin"in yazarı Fatma Bacı'nin anasına bazı kusurlar izafe ettiği gibi Fatma'nın da küçükken çok *yaramaz.,* söz dinlemez olduğunu, bu itaatsizliği ile babasına sabır riyazeti yaptırdığını, babasının gayretlerine rağmen Kur'an ve dinî bilgileri öğrenemediği gibi dokuma ve örgü sanatlarını öğrenmesine çalışıldığı halde bu alanda da başarılı olamadığını, gabî (başarısız) olduğunu iddia etmektedir.[66] Bu yazarın Fatma'ya muhalif olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır. Halbuki, aynı yazar Kirmânî'nin çocuklarının tahsili için özel gayret sarf ettiğini ve diğer kızı Amine Hatun'a tahsil yaptırdığını sanat ve irfan öğrenmesine de çaba sarf ettiğini bildirmektedir.[67] Gene aynı yâzar ileri gelen devlet adamlarından (Pervane Müinü'd-Din Süleyman, Sahib Ata Fahreddin Ali) ve büyük şeyhlerin Fatma'ya saygı duyduklarını yazmaktadır.[68] Fatma eğer gabî, ma'rifetsiz biri olsaydı bu kişilerden hürmet ve saygı gcire-mezdi. Bu itibarla bu yazann Facma Hatun hakkindaki bu iddialannda samimi olmadığ: muhakkaktır, kaldi ki, "Velâyec-name"de Fatma Ana keşif ve keramet sahibesi, bilgili bir mürşidedir

"Velâyetname"de anlatıldığına göre[69] Hacı Bektaş Anadolu'ya (Diyar-ı Rûm) girdiği zaman manâ aleminden Anadolu Erenlerine selâm vermiş, bu selâmı ancak Fatma'ya malum olmuş ve Hacı Bektaş'ın geldiğini Erenler meclisine iletmiştir. Bu sırada Fatma Bacı genç kız imiş ve erenlere sofra düzmekle meşgul imiş. Bu haber yukarıda da değinildiği gibi Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya geliş tarihini sınırlamamıza imkân vermektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi Fatma 1213 yılından hemen sonra doğduğuna göre Hacı Bektaş en erken 1228 yılında Anadolu'ya gelmiş olur. Ayrıca Kayseri'de Battal Mescidi'nde bir süre Kirmânî'nin gözetiminde yetişen[70] Türkmen dervişin de Hacı Bektaş olması kuvvetle muhtemel görünüyor. Kirmânî 1232'de Anadolu'dan temelli ayrıldığına göre[71] Hacı Bektaş'ın 1228-1232 yılları arasında Anadolu'ya geldiği belirlenmiş olur.

Şüphesiz Fatma 1228'den sonra evlenmiş olabilir. Bu tarihlerde Ahi Evren'in Konya'ya yerleştiğini görüyoruz. Fatma'nın da bu tarihten sonra Konya'ya gelip gelmediğini bilmiyoruz. Gelmiş olsa bile Ahi Evren, 1240'ta tutuklanınca Fatma Kayseri'ye dönmüş olmalıdır. 1243 yılında Moğolların Kayseri'yi muhasarası sırasında Fatma'nin Kayseri'de ikamet etmekte olduğunu ve burada çok sayıda genç kızla birlikte Moğollara esir düştüğünü biliyoruz.[72] Ömrünün 15 seneye yakin bir kısmı esarette geçmiştir. Bektaşî rivayetlerinde onun esaret hayatı ile ilgili en küçük bir kayda rastlanmamaktadır. Babasının şöhreti ve babasina duyulan saygıdan ötürü Moğolların kendisine iyi davrandıklarını söylediği rivayet edilmektedir.[73]

FATMA BACİ'NİN ESARETTEN DÖNÜŞÜ VE Eşi Ahi EVREN'İN YANİNA GİTMESİ

Fatma Baci'nin 1260 yılından bir veya iki yıl kadar önce esaretten kurtarılıp Anadolu'ya getirildiğini yukarda geniş olarak açıkladık. Fatma Bacı'nin esaret dönüşü kocası Ahi Evren'in yanına Kırşehir'e gitmiş olması gerekir. Gelişen olaylar da bunu göstermektedir. Tabiî Fatma Bacı'yı esaretten kurtarıp Anadolu'ya getiren, yukarıda adları geçen Selçuklu Ümerası, onun babasının Türkmenler arasındaki şöhretinden ve manevî nüfuzu ve itibarından. Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın siyasî gücünden yararlanmayı düşünmüş olmalılar. Yani Şeyh Evheddin-i Kirmânî'nin kızı ve Ahi Evren Şeyh Nasreddin Mahmud'un eşini esaretten kurtarıp eşine teslim etmek suretiyle kendilerini Türkmen çevrelere kabul ettirmeyi, siyasî prestijlerini arttırmayı, Türkmen ve Ahilerin desteğini kazanmayı ve böylece siyasî rakiplerine karşı kamu oyunun desteğini almayı planlamışlardir. Fakat olaylar siyasîlerin umduğu gibi gelişmedi.

Anadolu'da Türkmenler ve Ahiler bu yönetime itaat etmek istemediler. Yukarıda da değindiğimiz gibi onlar II. İzzeddin Keykavus'u destekliyorlardı. Denizli, Karaman, Çankırı, Ankara, Aksaray, Kırşehir ve Uç bölgelerde Türkmen ve Ahiler bu yeni yönetime karşı ayaklandılar. Devlet kısa zamanda bu isyanları bastırdı. Devrin tarihçisi Aksarayh Kerameddin, Hâricîler'in isyanları diye vasıflandırdığı bu isyanların bastırılmalarını *"Mum riizgar karşısında sönnıeye mahkumdur"* di-yerek[74]' memnuniyetini ifade etmektedir. Kırşehir'deki isyan en kanlı bir şekilde bastırıldı. Buradaki isyanı bastırmaya Moğol asıllı Caca oğlu Nureddin memur edildi. İşte bu isyanın bastırılışı sırasında Ahi Evren ve beraberindekiler kamilen kılıçtan geçirildiler.[75] Ahi Evren bu sirada 90 küsur yaşında idi. Mevlânâ'nın oğlu Alaaddin Çelebi'nin de bu olay sırasında Ahi Evren ile birlikte öldürüldüğünü tespit etmekteyiz.[76]

FATMA BACİ EREĞLİ'DE

"Menâkıb-ı Evhadeddin-i Kirmânî" nin yazarının bildirdiğine göre, Fatma Bacı esaretten döndükten bir müddet sonra kendisine nereye gitmek istediği sorulmus o da "Babamın arkadaşlarının yanına gitmek isterim" demiş ve oraya gönderilmiştir. Burada yazar ketum davranarak eşinin ölümünden sonra gitmek istediği yere gönderildi ifadesini kullanmadığı gibi nereye gönderildiğini belirtmemiştir. Aynı yazar eserin bir başka yerinde Fatma Bacı'nın Şeyh Şehabeddin'e teslim edildiğini Şeyh Şehabeddin'in de onu kardeşi Şeyh Bedreddin'in müridlerinden olan Şeyh Eminuddin Ya'kub ile evlendirdiğini ve bu evlilikten bir oğlan çocuğu dünyaya geldiğini ve bu çocuğun da yedi yaşında velat ettiğini bildirmektedir.[78] Fatma Bacı'nin babasının arkadaşları olan Şeyh Bedreddin ve Şeyh Şehabeddin kimlerdir ve nerede bulunuyorlar. Bunun tespit edilmesi ile Fatma Baci'nin hayatının bir bölümü daha aydınlanmış oldu.

Evhadeddin Hâmid el-Kirmânî'nin (1237) Farsça "Menâkib-name" sinde [79] aslen Ahlat'lı olup, Missis Kürkü ve Missis Börkü giymiş iki gencin Kayseri'de Evhadeddin-i Kirmânî'nin huzuruna geldikleri ve Evhaded-din'in iki kardeş olan bu gençler hakkında çevresindekilere aşağıdaki bilgileri verdiği anlatılmaktadır. *"Bu iki genç zengin bir tacirin oğullarıdır. (Hece-zâdegânend) Babaları ölünce, bu gençlere babalarından külliyetli servet kalmıştır. Abiliğe gönül veren bu salih gençler servetlerirı Allah yolunda ve Ahilik uğrunda harcamaktalar. Bir imaret yapıp. tefriş edip sofra döşemişler. Ayende ve revendeye hizmet sıınmaktalar"* .[80]

Burada iki gencin adları, nerede imaret kurduklan belirtilmemiştir. Ancak "Menâkıb-ı Şeyh Evhadeddin-i Kirmâni'nin Gelibolulu Muhyeddin tarafından yapılan tercümesinde bu iki genç kardeşlerin Ereğlili olup, Bedreddin ve Şehabeddin kardeşler oldukları tespit edilmiştir.'[81] Gelibolulu Muhyeddin, Evhadeddin-i Kirmâni'nin "Menâkıb-name"sini tercüme ederken, Bediüzzaman Furuzanfer tarafından yayınlanan nüshasından farklı bir nüsha kullanılmıştır. Birçok yerlerde olduğu gibi burada da eserin Farsça aslında bulunmayan bilgiler ihtiva etmektedir. Gelibolulu Muhyeddin tercümesinde bu kabil detaylandırıcı bilgiler bulunduğu gibi dört hikâyenin tamamı, iki hikâyenin büyük kısmı eserin Farsçasında mevcut değildir. Burada bu teknik konu üzerinde daha fazla durmayı gereksiz görüyor ve esas konuya dönüyoruz.

Diğer taraftan Niğde'li Kadi Ahmed de "el-Vele-dü'ş-şefik" adlı eserinde Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî'nin Ereğli'de Şeyh Bedreddin Yaman-i Emir ve Şehabeddin Çoban-i Emir adlarında iki talebesi bulunduğunu ve bu iki kardeşin Ereğlili Hace (Tacir) Mevdud'un oğulları olduklarını yazmaktadır. Kadi Ahmed bu iki kardeşten büyüğü olan Şeyh Bedreddin Yamarı'ın ulu bir kişi olduğunu belirttikten sonra şu malumatı da vermekledir.[82] Sonradan Mekke'ye yerleşen Necmeddin-i İsfehanî,[83] Şe-raffeddin-i Mavsilî,[84] Niğde'ye yerleşen Nasreddin-i Şi-razî, Kudbeddin Ali-i Herakilî'nin Kayseri Kadısı olan Zahireddin[85] ile arkadaş ve gönüldaş olduklarını, hepsinin bir anadan süt emdiklerini, bu ananın da Ereğlili Şeyh Bedreddin Yaman olduğunu kaydetmekte ve bu yüzden bu kişilerin "Bedrî" olduklarını ifade etmektedir. Niğde'li Kadı Ahmed'in tanıttığı Şeyh Bedreddin Yaman ile Şeyh Şehabeddin Coban'ın "Menakib-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî" de adları geçen Şeyh Bedreddin ile Şeyh Şehabeddin oldukları serahaten anlaşılmaktadır. Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî'de bir başka olay münasebetiyle gene bu iki kardeşten bahsedilmektedir.

Yukarıda açıklandığı üzere Menakib-i Evhadeddin-i Kirmânî'nin Farsçasında Fatma Hatun'un Şeyh Şehabeddin'e teslim edildiği. Şeyh Şehabeddin'in de Fatma Hatun'u kardeşi Şeyh Bedreddin'in müridlerinden olan Şeyh Emineddin Ya'kub'a nikahladığı ve Fatma Hatun'un bu evlilikten de bir oğlu dünyaya geldiği anlatılmaktadır. Burada gene de Şeyh Şehabeddin'in nerede olduğu ve Fatma Hatun'un nereye götürüldüğü belirtilmemiştir. Fakat eserin Gelibolulu Muhyeddin tarafından yapılan tercümesinde Şeyh Şehabeddin'in Ereğlili olduğu ve Fatma Hatun'un Ereğli'ye götürüldüğü ve böylece Fatma Bacı'nın bir süre Ereğli'de ikamet ettiği belirlenmektedir.[86] Fatma Hatun'un Ereğli'ye gitmesi esaretten döndükten

hemen sonra değil, Ahi Evren'in öldürüldüğü tarih olan Nisan 1261 tarihinden sonradır. Bu tarihce Ereğlili Şeyh Bedreddin'in hayatta olmadığı, kardeşi Şehabeddin'in hayatta olduğu anlaşılmakladır.

Buraya kadar sunmuş olduğumuz açıklamalardan Evhadeddin-i Kirmânî'nin Ereğli'de Şeyh Bedreddin Yaman ve Şeyh Şehabeddin Çoban adlarında iki halifesi bulunduğu ve bu iki kardeşin Ereğli'de bir imaret yaptırmış oldukları anlaşılmış bulunmaktadır. Fatma Bacı'nın da Ereğli'ye[87] geldiği ve Şeyh Şehabeddin'in himayesine girdiği anlaşılmakladır.

Ereğli'de cami ve zaviye yaptıran ve vakfeden Şeyh Şehabeddin, Ereğilili hace (Tacir) Mevdûd'un oğlu ve 1237 yılında vefat eden Türkmen sofi Şeyh Evhadeddin Hâmid el-Kirmânî'nin halifesi olan Şeyh Şehabeddin olup, Anadoludaki ilk ahilerdendir. Niğdeli Kadı Ahmed, onu ve kardeşi Bedreddin Yaman'ı Emir diye anmaktadır.[88] Böylece, bu iki kardeşin Ereğli'de Emirlik (Yöneticilik) yaptıkları da anlaşılmaktadır. Bu iki kardeşin Kayseri'de Evhadeddin ile görüşmeleri sırasında orada bulunanlardan biri de Şeyh Kerameddin-i Sufî'dir.[89] Eğer bu Kerameddin-i Sûfi, Karamanoğullarının ceddi Kerameddin-i Sûfi Nure (Nu-ruh) ise, Ereğlili Bedreddin ve Şehabeddin kardeşlerin Karamanoğulları ile de irtibat halinde bulunduklarını düşünmek gerekir. Evhadeddin-i Kirmânî'nin birçok defalar Ahlat'a gittiğini biliyoruz.[90] Kızı Amine Hatun, Ahlat'ta vezirin oğlu İmadeddin ile evli idi.[91] Bu bakımdan Evhadeddin sonradan Ereğli'ye yerleşmiş olan Hace Mevdûd'u Ahlat'tan tanıyor olmalıdır. Muhtemelen bu Hace Mevdûd, Gürcülerin Ahlat'a baskın düzenleyip, şehri yağma ve tahrip et-cikleri tarih olan 1207 yılından sonra[92] memleketinden göçüp Ereğli'ye gelip yerleşmiş ve burada ölmüştür. Fatma Bacı'nın Ereğli'de kaç yıl kaldığına dair bir kayıt yoktur. Durum öyle gösteriyor ki Ereğli'ye geldikten bir müddet sonra Fatma Hatun gene himayesiz kalmış ve bunun sonucu olarak Sulucakaraöyük'e giderek Haci Bektaş'ın himayesine girmiştir. Onun Ereğli'den ayrılması, buradaki hamisi Şeyh Şehabeddin ile kocası Emineddin Ya'kub'un ölmeleri ile ilgili olmalıdır.

FATMA BACİ SULUCAKARAÖYÜK'DE

Fatma Baci, Ereğli'den Sulucakaraöyük'e gelerek Hacı Bektaş'ın himayesine girmiştir. Velâyetname'de Fatma Bacı'dan daha çok Kadıncık ve Kadıncık Ana diye söz edilmektedir. Hakkında pekçok menkibeler anlatılmaktadır. Hacı Bektaş ile aralarında geçen birçok anekdotlar nakledilmiştir. Hacı Bektaş 1271'de vefat ettiğine göre bu anlatilan olaylar da bu tarihten önce vuku bulmuş olmalıdır. Bu sırada Hacı Bektaş'ın iyice yaşlanmış olduğu da anlaşılmaktadır.

Abdal Musa'nın zaman zaman uç bölgelerden gelerek Fatma Bacı'yı ziyaret ettiği ve Fatma Bacı'nın evinde kaldığı bildirilmektedir. Manzum "Velâyet-nâme"de Fatma Bacı'nın uç bölgelerdekilerle gizli siyasî ilişkiler içinde bulunmasından ötürü Kırşehir Emiri Nureddin Caca tarafından takibata maruz kaldığı haber verilmektedir.[93]

Facma Bacı'nın Sulucakaraöyük'te Molla İdris adında biri ile evli olduğu anlatılmaktadır. Önceleri Molla İdris'in Fatma Bacı'nın Ahi Evren'in ölümünden sonra evlendigi eşi Ereğlili Eminüddin'in başka bir adı olabileceğini veya Velâyetnâme'nin yanlış bir tespiti olarak Facma Bacı'nın ikinci kocasının adının İdris olarak kaydedilmiş olduğunu düşünüyordum. Fakat Eninü'd-Din Yakub'un Ereğli'li olduğu ortaya çıkınca Fatma Bacı'nın Sulucakaraöyük'te Molla İdris adında biri ile üçüncü bir evlilik yaptığı görüşüne vardım. Ancak Fatma Bacı'nın Molla İdris'ten yedi erkek çocuğunun dünyaya geldiğine dair haberler[94] doğru olmasa gerek. Çünkü bu evliliği yaptığı zaman Fatma Bacı'nın 55'ten yukan bir yaşta olması gerekiyor. Bu yaşta bir hatunun doğum yapması tabiî değildir.

FATMA BACİ'NİN ÖLÜMÜ

Menâkıb-ı Evhadeddin-i Kirmânî'nin yazarı Fatma'dan halen yaşayan bir kişi olarak bahsetmektedir.[95] Ancak bu eserin 1260 yılından sonra ne zaman yazıldığını bilmemekteyiz. Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra Fatma Bacı ona türbe yaptırmıştır.[96] Hacı Bektaş 1271'de vefat ettiğine göre Fatma Bacı bu tarihten sonra vefat etmiştir. Kırşehirli C. Hakkı Tarım Fatma Bacı'nın mezar taşının Hacı Bektaş'ta olduğunu bildirmektedir.[97] Anlaşılan mezar taşında ölüm tarihi kayıtlı değildir. Bu yüzden C. Hakkı Tarım da onun ölümü için bir tarih vermemiştir. Onun Hacı Bektaş'tan sonra ne kadar yaşadığını belirlemek imkân dahilinde görülmüyor. Abdal Musa Kırşehir'e döndüğünde Hacı Bektaş'ın türbesinde bir müddet durmuştur. Bu sırada Fatma Ana sağ imiş. Bu haber onun Hacı Bektaş'tan sonra bir müddet yaşadığını gösteriyor. Gelibolulu Ali Efendi, Hacı Bektaş'ı Orhan Gazi'ye muasır göstermekte, Fatma Bacı ile Hacı

Bektaş arasındaki yakınlıktan dolayı onu da Orhan Gazi ile çağdaş saymış oluyor.[98] Tabiî Fatma'nm Orhan Gazi zamanına kadar yaşamış olması şöyle dursun XIII. asrın son çeyreğine ulaştığını söylemek bile zordur.

C. BACİLARİN FAALİYETLERİ

Geleneksel Türk kadın el sanatlarının ne kadar çeşitli, kaliteli ve yüksek değerde olduğu çok iyi bilinen bir husustur. Son asırda sosyal ve kültürel yapımızda meydana gelen hızlı değişme, makinanın iş hayatına girmesi bu geleneksel kadın el sanatlannın gerilemesine, birçok sanat kollarının tamamen yok olmasına ve unutulmasına sebep olmakla birlikte hâlâ az değişmeye uğrayan yörelerde bu sanatların devam etmekte olduğu bilinmektedir. Şüphesiz bu Türk kadın el sanatları çok çeşitlidir. Çadırcılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, oya ve dantelcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık ve çeşitli kumaşların imal edilmesi ve bunlardan giysi yapımı bütün bunlar kadınları meşgul oldukları sanat alanlarıdır. Bütün bu sanat kolları Türk kadınlarının uğraştığı iş alanları olmuş, asırlarca analardan kızlarına intikal etmiştir. Anadolu Selçukluları zamanında da bütün bu sanat kollarının mevcut olduğunda şüphe yoktur. Ancak burada sadece kaynaklarda mevcut bilgilerle sınırlı kalarak Bacı Teşkilâtı mensubu hanımların meşgul oldukları sanat kollarından söz edilecektir. Ayrıca bu teşkilâtın üyesi olan hanımların, sosyal, kültürel ve askeri faaliyetleri de gene kaynaklara yansıdığı ölçüde dile getirilecektir.

1. SAN'AT VE MESLEKTE İNTİSAB

Ahilikte olduğu gibi Bacilar da sanatlarını gelenek halinde sürdürmüşlerdir. Bu sanat geleneği hanımlar arasında nesilden nesile intikal etmiştir. Bu gelenekten kopmamak ve bu geleneği devam ettirmek için ahilikte de Bacilar arasinda da bir şiar olarak devam ettirilmiştir. Tasavuf eğitimde bir Şeyhe intisab etmeden irşadın mümkün olmayacağı gibi Ahilik ve Bacılık mesleğinde de bir üstattan el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak caiz görülmemiştir. Fatma Bacının babası Şeyh Evhadeddin Kirmânî'nin Malatya'daki Halifesi Şeyh Fahreddin Hasan Malatya'da bir zaviye yaptırmış, zaviyeye su te'min etmek için de bir kuyu inşa ettirmiştir. Evhadeddin bu kuyuyu görünce çok beğenmiş, kuyuyu yapan ustaya bu sanatı kimden öğrendiğini sormuş; usta da kimseden öğrenmediğini kendi kendine bu sanatı icat ettiğini ifade edince Şeyh Evhadeddin hemen bu kuyuyu doldurtmuştur. Kendisine bu davranışının sebebini sorduklarında: "bir usta mesleğini o mesleğin üstadından öğrenmemişse, yani intisabı yoksa meydana getirdiği eserde kudsiyyet ve haysiyyet olmaz" demiştir. [99]

Tasavufta şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır, kaidesi uyarınca bir şeyhe intisab etmeden kişi tasavuf yolunda veya maneviyatta ne kadar yükselirse yükselsin makbul ve mübarek olamayacağı gibi Ahilik ve Bacılıkta da bir üstada intisab etmeden sanatkâr olmak makbul ve mübarek sayılmamıştır.

Bacılık aynı zamanda bir eğitim ve öğretim ocağıdır, bu durumda sadece sanatkar yetiştirmek amacıyla eğilim ve öğretim sürdürülmez. Aynı zamanda mal üretmek ve topluma hizmet sunmanın usul ve erkânı da talim edilir. Bir Ahi işyerinde belirlenen kaidelere riayeti sağlamak için o işyerinde sanat öğrenmeye talip olan çırak, yamak ve kalfalar başlarındaki ustaya bir müridin şeyhe intisap etmesi gibi intisap etmek durumunda idiler. Bacılar arasında da bu kaidenin geçerli olduğu muhakkaktır. Kezâ her Ahi işyerinde bir üstat (şeyh) ve o şeyhe iman derecesinde bağlanan çırak, yamak ve kalfalar arasında sarsılmaz bir hiyerarşi bulunmaktaydı. Bu işyerinde çalışanlar dinî ve ahlakî bilgilerile techiz edilir ve bunun uygulamasına titizlikle riayet edilirdi. Şüphe yok ki bu prensipler ve uygulamalar Bacılar arasında da geçerli idi.

2. ÖRGÜCÜLÜK VE DOKUMACILIK

Şimdilik Bacıların örgücülük ve dokumacılık dışındaki sanat kollarından hangileriyle uğraştıkları hakkında sarih malumatımız yoktur. Ahiler gibi Bacılar da Kayseri'deki iş yerlerinde toplu olarak çalıştıklarına göre, kadınlar arasında da çeşitli sanat kollarının bulunması ihtimal dahilindedir. Yukarıda sözü edildiği gibi Bacı iş yerlerinde halı kilimden başka giyim sanayinin varlığını söylemek mümkündür. Ancak kaynaklar bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Fakat bazı haberler bu konuya ışık tutar niteliklerdir.

Aşık Paşazade, Bektaşîlerin; Yeniçerilerin başlarına giydikleri tacın (Ak börk) Bektaşîlerin icadı olduğu iddiasını söz konusu ederek bu iddiayi reddetmekte, sonra da bu ak börk ün Orhan Gazi zamaninda

Bilecik'te ortaya çıktığını, Bektaşîlerin bu ak börkü giymelerinin sebebinin de bir Bektaşî şeyhi olan Abdal Musa'nın Yeniçerilerle savaşlara katıldığını ve Yeniçerilerden bir ak börk alıp giydiğini, sonra vilayetine (Kırşehir) bu ak börkü ile donüp gazilerle birlikte savaşlara katıldım diye övündüğünü yazmaktadır.[100] Âşık Paşazade Bektaşîlerin Abdal Musa'ya bu börke ne ad verildiğini sorduklarında o da: "Buna bükme elif taç derler" dediğini de sözlerine eklemektedir.

Abdal Musa'nın Fatma Bacı'ya yakınlığı bilinmekledir. Fatma Bacı'nın Bacı Teşkilâtının ilk kurulduğu yer olan Kayseri'de Külahduzlar Mahallesinde bulunduğunu ve Bacıların burada örgü ve dokumacılık yaptıklarını belirtmiştik. Kayseri'deki bu mahallenin Moğollar tarafından yakılıp yıkılmasından sonra Kırşehir'e giden, Fatma Bacı'nın , burada da aynı sanatı devam ettirmiş olacağı tabiidir. Dolayısıyla Abdal Musa'nın başındaki ak börkün (Bükme elif taç) Bacıların Kayseri ve Kırşehir'deki Külahduzlar Mahallesinde imal ettikleri külahlardan olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Yeniçerilerin börklerinin menşei aydınlanmış oluyor. Yukarıda detaylı olarak açıklandığı üzere Kırşehir'de Ahilerin katliama tabi tutulması, diğer Orta-Anadolu şehirlerinde takibata uğramaları onların uç bölgelere hicret etmelerine yol açmıştır. Şüphesiz Bacılar da Ahilerle birlikte uç bölgelere gidip sanatlarını burada devam ettirdikleri muhakkaktır. Bu bakımdan Âşık Paşazade'nin sözünü ettiği bükme elif taç yani Yeniçerilerin külahlarını Bacıların imal ettiği ve menşei Kayseri'deki Külahduzlar Mahallesinde imal edilen külah modeline dayandığı kesinlik kazanmakta ve Âşık Paşazade'nin bu konudaki yorumu eksik ve hatta maksatlı olduğu görülmektedir.

Etlâkî de Uç Beyi Mehnıed Bey'den bahsederken bu ak börkleri kastederek şimdi giyilen beyaz külahların bu Mehmed Bey'in icadı olduğunu ileri sürmektedir.[101] Bu açıklamalardan sonra Bacıların sadece külah değil başka giyim eşyası imal ettiklerini kabul etmemek mümkün değildir. Hatta Yeniçerilerin sadece ak börkleri değil, diğer giysileri de Bacıların atölyelerinde imal edildiğine muhakkak nazarıyla bakılabilir. Böylece Osmanlıların kuruluş dönemindeki askeri kıyafetlerin (Uniforma) Bacılann eseri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bacıların meşguliyet alanlarından biri de hiç şüphesiz dokumacılık ve örgücülük olmalıdır. Ancak bu konuda fazla bir şey bilmemekteyiz. Evhadeddin-i Kirmâ-nî'nin "Menakibname"sinde, Kayseri'deki Kirmânî'nin müritlerinin İstanbul'a ve diğer Hıristiyan beldelere halı ve kumaş ihraç ettikleri bildirilmektedir.[102] Bu halı ve kumaşların da gene Ahilerin Kayseri'de kurdukları sanayi sitesinde dokunup örüldüğünde şüphe olmadığı gibi, bu sanayi sitesinde "Külahduzlar" çarşısının olduğu yerde Bacıların dokuma ve örgü tezgahları bulunduğu da anlaşılmaktadır. Ahilerle birlikte Bacılar da Orta Anadolu'dan Uç bölgelere hicret edince, bu sanatlarını da beraberlerinde götürmüşlerdir. Bu Uç bölgelerinde kurulan Germiyanoğulları ülkesinde halı, kumaş ve tülbent (Dil-bend) bez imal edilip ihraç edildiği kaynaklarda yazılır.[103]

Numuneleri günümüze kadar gelen Anadolu Selçukluları devrinin o meşhur halı ve kilimlerinin Bacıların dokuma atölyelerinde imal edilmiş ve geliştirilmiş olduğunu söylemek meseleyi idealize etmek değil, belki bir realiteyi ifade etmek olacaktır. Bu gerçeğe dayanarak Fatma Bacı'nın örgücülük ve dokumacılık sanatı öğrenemediğine dair "Menâ-kıb-i Evhadeddin-i Kirmânî"nin yazarının öne sürdüğü iddiasında samimi olmadığını bir kere daha vurgulamış olalım.

Sadreddin-i Konevi "Vasiyetname"sinde öldüğü zaman hocalarından Muhyeddin İbnü'l-Arabî'nin gömleğini kendisine kefen olarak giydirmelerini, Şeyh Evhadeddin Kirmânî'nin seccadesini de üzerine örtmelerini ve öylece defnetmelerini istemektedir.[104] Fatma Bacı'nın babası olan Evhadeddin Kirmânî'nin burada sözü edilen seccadesinin Bacıların dokuma tezgahında dokunmuş olduğunu düşünüyorum. Kıymetli bir seccade olmalı ki, Konevî bunu bir hatıra olarak saklamıştır. Eğer sağlam kalmış ise bugün bu seccade Konevî'nin lahdi içinde bulunuyor.

Bacı Teşkilâtı başlangıçta ahilikle birlikte Kayseri, Konya, Kırşehir, Ankara, Larende gibi büyük yerleşim merkezlerinde kurulmuştur. Moğollar Anadolu'yu işgal ettikten sonra iktidarlarına karşı direnen Ahi ve Türkmenlerle mücadele etmişler, bir çok yerlerde katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Bütün Anadolu'da Ahiler ve Bacılar takibata maruz kalmışlar, işyerleri, malları ellerinden alınmıştır. Bu durum Ahi ve Bacıların uç bölgelere veya Moğol zulmünün ulaşamayacağı ücra yerlere göçmelerine yol açmıştır. Bacıların lideri Fatma Bacı da Kırşehir Emiri Moğol asıllı Nureddin Caca'nın takibatı sonunda Kırşehir'de duramayarak Sulucakarahöyük'e göçtüğü Velâyetname'de anlatılmaktadır.[105] Keza, Niğdeli Kadı Ahmet de Türkmenlerin köylere kaçmış olduklarını bunların da yakalanıp yokedilmeleri gerektiğini yazıyor.[106] Böylece, Türk el sanatları bu arada halıcılık da şehirlerden köylere yayılmaya başlamış ve Türkmen kadınlar köylerde halı ve kilim yanında diğer el sanatlarını icra etmeye başlamışlardır. Bu siyasî

gelişmeler Ahi ve Bacılığın köylere yayılmasının en önemli amilidir. Özellikle Orta Anadolu'dan Uç bölgelere göçen Bacıların bu bölgelerde faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir.

Bugün Konya'nın 40 km. kadar kuzeyinde Başara adlı bir köy vardır ve bu köyde menşei tarihin derinliklerine uzanan ve belli bir desen ve motif üzerinde dokunan halılar günümüze kadar devam etmiştir. Bu halılar dokundukları köye izafeten "Başara Halısı" diye bilinirler. Bu köy adını Ahi Başara'dan almıştır. Ahi Başara ise Ahi Türk'ün kardeşi yani Mevlânâ'nm dostu Hüsameddin Çelebi'nin amcasıdır. Ahi şecerenamelerinde adı geçer.[107] Eflâkî de, Menâkıb'ül-ârifîninde ondan bahsetmiştir.[108] Önceleri Konya'da yaşıyorken daha sonra Moğollann zulmünden kaçarak bu köye yerleşmiştir. Bacıların Ahilerle ilgisi göz önünde bulundurulursa Başara halılarının bu köye yerleşen Ahilerin kız ve hanımlarına yani Bacı Teşkilâtı üyelerine dayandığı söylenebilir. Anadolu'nun muhtelif yörelerinde tanınan halı modellerinin menşeine bu metotla yaklaşılabileceği inancımızı da burada belirtmiş olalım.

Gene Konya'nın 20 Km. kuzey istikametinde Ulumuhsine ve Kiçimuhsine adlarında yan yana iki köy var. Bu köylerin Selçuklular zamanına uzanan bir geçmişi var. Bu iki köyde de, bu iki köye has halı ve cicim model ve motifleri meşhurdur. Bilindiği gibi Muhsine kadın ismidir. Bu iki köyde dokunan halı ve Cicimlerin menşei de bu köylere adlarını veren Ulu Muhsine ve Kiçi Muhsine adlı Bacılara dayanmaktadır. Nitekim bu köyün halkı Kiçi Muhsine ve Ulu Muhsine'nin iki kardeş olduklarına düşmandan kaçıp bu köylerdeki mağaralara saklandıklarına ve bu iki köyün adı geçen iki kardeş tarafından kurulduğuna inanmaktadırlar. Bu düşman da şüphesiz Moğol iktidarı olmalıdır. Bu iki köyde dokunan halı ve cicimlerin üzerinde araştırma yapan Belkis Acar Hanim da Kiçimuhsine köyünde dokunan halı ve kilimlerin bir menşe'e dayandığına inanmakta, bir tarikat lideri tarafindan bu halı ve cicim modellerinin buraya getirilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır ki, doğru bir tahmin yürüttüğü söylenebilir.[109]

3. BACİLARİN ASKERÎ FAALİYETLERÎ

Bacıların diğer bir hizmet ve faaliyet sahaları askerîdir. Islam öncesi çağlarda Türk kadınlarının binicilik ve atıcılıkta usta oldukları savaşlara katıldıkları iyi bilinen bir husustur. Islam'dan sonra da bu geleneğin devam ettiği görülür. Ravendi, Harezmlilerle Iraklılar arasında cereyan eden 1197 yılındaki savaşları anlatırken "Harezmli kadınlar zırhları giydi ve her kadın elli Iraklıyı önüne katıp sürüyordu[110] derken bu Türk kadınları anlatmaktadır. İbn Battuta'da bir çok Türk ilinde özellikle Özbekler arasinda "Havâtîn" (Hatunlar) diye tanıttığı Türk kadınların çeşitli faaliyetlerine şahit olmuştur.[111]

Moğolların 1243 yılında Kayseri'yi muhasara sırasında Bacı örgütüne mensup kadınların şehrin savunmasına fiilen katıldıklarını ve teşkilât olarak savaştıklarını görüyoruz. Dulkadiroğullarının otuzbin silahlı kadın askere sahip olduklarına dair haberde [112] mübalağa olsa bile bu beylik döneminde Bacıların ne denli faal olduklarını göstermesi bakımından önem taşır. Dulkadiroğullarından Alâuddevle'nin Kırşehir'deki Ahi Evren Türbe ve Zaviyesini yaptırması [113] bu beylik döneminde Ahi ve Bacı Teşkilâtının kurucusuna ilgi duyulduğu, dolayısıyla bu iki teşkilâtın devlet tarafindan himaye gördüğü anlaşılmaktadır. Uç bölgelerde Türkmen aşiretler arasında savaşçı kadınlann bulunduğu bilinmektedir. Hiç şüphe yok ki, bu kadınlar da Bacı Örgütü mensupları idiler.

4. MîSAFİR AĞIRLAMA

Bacılarin en iyi bilinen faaliyet alanlarından biri de Ahi tekke ve zaviyelerinde misafir edilen ve barındırılanların ağırlanması ile ilgili hizmetlerdir. Ahi Teşkilâtının kuruluşunu hazırlayan sebeplerden biri de o dönemde kitleler halinde insanların yerlerinden yurtlarından kopup Anadolu'ya gelmelerinin yarattığı problemlere çare arama gayretleri olmuştur. Bu göçler Anadolu'nun İslâmlaşmasını hızlandırmaktaydı. Bu bakımdan Anadolu'ya yerli gelen bu insanların kısa bir süre de olsa barındırılmaları , ağırlanmaları ve böylece yeni ortama uyumları sağlanmalıydı. Işte kuruluşundan itibaren Ahi Tekke ve zaviyeleri böyle bir hizmeti ifa etmekteydi. Bacılar da bu Tekke ve zaviyelerde konuk edilenlerin iaşe ve ibatesi hizmetini yürütmekteydiler. Hacı Bektaş'ın Menâkıb-name'sinde Hacı Bektaş Anadolu'ya kadem bastığı zaman Fatma Bacı'nın henüz genç kız olduğu, erenlere yemek pişirmek ve sofra düşmekle meşgul Hacı Bektaş'ın geldiğini erenler meclisine haber verdiği anlatılmaktadır. [114] Bu haber hem Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya geldiği zaman (1228) Bacı Teşkilâtı'nın kurulmuş olduğunu, hem de Hacı Bektaş'ın da Anadolu'ya geldiğinde bir süre Ahi misafirhanelerinde kaldığını göstermektedir

Seyyah İbn Batuta Anadolu'nun birçok yörelerinde Ahilerin misafirperverliğine şahit olduğu gibi bu misafirhanelerde Türkmen kadınların hizmet, izzet ve ikramlarından da övgü ve hayranlıkla bahsetmiştir.[115] Ibn Batuta'nın sözünü ettiği bu misafirhanelerde iaşe ve ibate işleri Bacı ülküsüne gönül vermiş Türkmen kadınlar tarafindan yürütülmekte idi. Velâyetname'de Fatma Bacı'nın kimsesiz ve yoksulları barındırması , misafirleri ağırlaması, kızlarla imece usulü ile birtakım işleri yürütmesine dair çeşitli haberler vardır.

"Menakib-i Evhadeddin-i Kirmânî"de Fatma Bacı'nın babası Şeyh Evhadeddin'in çevresindekilere yolcu ve kimsesizlerin yedirilip, içirilmesi ve barındırılmalarına dair öğütlerde bulunduğu yolundaki haberler yanında [116] yolcu ve misafirlerin temizliklerine, çamaşırlarının yıkanmasına da önem verdiği, bu tür işleri yapmaktan kadınların büyük sevap kazanacaklarını telkine çalıştığı görülmektedir. [117] Hatra Kirmânî, Ahiliği: Malını ve servetini cömertçe yolcu, yoksul ve muhtaca harcamayı ülkü edinmek olarak tarif etmektedir.[118]

5. BACİ TEŞKÎLÂTİ'NİN DİNİ- TA SA VVUFİ FAALİYETLERİ

Bacılar dinî ve kültürel faaliyetlerini bir tarikat disiplini ve metodu içinde sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan yoğun bir tarikat faaliyeti içinde oldukları görülmektedir. Fuat Köprülü de bunu farketmiş ve Bacıyân-ı Rum kadınlara mahsus bir tarikat adı olabileceği ihtimali üzerinde de durmuştur. Yukarıda da ifade edildigi gibi Bacılık, Ahiliğin kadınlar koludur. Bu itibarla Bacıları Ahilerden ayrı düşünmek yanlış olacağından kadınlara mahsus bir tarikat olarak görmek de yanlış olacaktir. Bu bakımdan Baciyân-ı Rûm belli bir tarikatın kadın müridlerinin meydana getirdigi bir cemaattir demek daha doğru olur inancındayız. Bu cemaatın haliyle kadın mürşideleri ve şeyhleri olacaktır. İşte Fatma Bacı ve kız kardeşi Amine Hatun birer mürşide idiler. Nitekim Rus bilgini Gordlevsky de XVI. asır başlarında İstanbul'da "Ayşe Bacılılar" diye bir kadınlar cemaatinin (Tasavvufî cemaat) bulunduğunu tesbit etmiştir. [119] 1512'de ölen Ayşe Bacı bu kadınlar cemaatinin lideri olduğu gibi Fatma Bacı da Bacıyân-ı Rûm'un lideridir.

Anadolu'da tarikat şeyhlerinin hanımlarına "Ana-baa" denir. Sünnî muhitlerde hanımların erkeklerle birlikle sohbet meclislerine katılmaları, zikır, semâ ve diğer tasavvufî ayinleri birlikle yürütmeleri caiz görülmediği için ana-bacıları şeyh ile müridleri arasında vasıta olmaktaydılar. Şeyhin talimat ve uygulamalarını ana-bacılar, hanımlara intikal ettirirlerdi. Böylece hanımlar arasında dinî-tasavvufî eğitim ve öğretim sürdürülmekteydi. Selçuklular zamanında Bacıyân-ı Rûm'un dini-tasavvufî faaliyetleri, Osmanlılar zamanında ana-bacılar tarafından devam ettirilmiştir.

Bacı Teşkilâtı'nın üyeleri genç kızlar ve kadınlar erkeklerle bir arada zikir, sema ve sohbet meclislerinde bulunuyorlardı. Bu yüzden o dönemde Türkmen Şeyhler sürekli olarak bazı çevrelerin Türkmen Şeyhlere her kötülüğü mubah sayan anlamına gelen "Mübahi" veya "Ibahiyeci" diyorlardı. Bu yüzden Türkmenlerle mücadele halinde olan devlete de yardımcı oluyorlardı.

Şunu da belirtelim ki, kadın erkek bir arada sema ve zikir meclislerinde bulunma adeti ilk olarak Anadolu Selçukluları zamanında görülen bir şey olmayıp çok eskiden beri mutasavviflar arasında uygulanmakta idi.[120] Ibnü'1-Cevzi "Telbisu iblis"inde mutasavvifların bu adet ve geleneklerini kınamaktadır.[121] X. asir mutasavviflarından Ibnü'1-Hafîf eş-Şirazi,[122] Ebu Hulman es-Sufi ve Nasrabadi nin bu meşrepte mutasaviflar olduklan bilinmektedir.

Anadolu Selçukluları zamanında bu meşrebin öncüsü Fatma Bacı'nın babasi Evhadeddin-i Kirmânî idi. O bu meşrebinden dolayı birçok defalar tenkitlere maruz kaldığı "Menâkıb-name"sinde anlatılmaktadır.[123] Muhalifleri ona Mübahi, Zerrak, Şahidbaz diyorlardı. Ona muhalif olanların başında da Mevlânâ gelmektedir. Mevlânâ'nın meclisinde Kirmânî'nin genç delikanlılarla sema'a durduğu fakat çok iffetli olup, kötü birşey yapmadığı söylendiği zaman Mevlânâ da: "Keşke o kötülüğü yapsaydı da bu adet sona erseydi. (Kötü bir yol olduğu bir an önce anlaşılmış olaydı) Bu yolda gidenlerin günahı Kirmânî'nin boynuna" demiştir.[124]

Sadeddin-i Hammuî (1252) de Halep'te düzenlenen bir sema meclisine Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî ile birlikte katılmıştı. Bu sema meclisinde hanımlar da bulunmuşlardı. Sadeddin-i Hammuî, bu mecliste, sema sırasında Kirmânî'nin ka-dınları nazargâh kıldığını görmüş ve bilahare kendisine bir mektup

yazarak bu adetine itiraz etmiştir. Kirmânî de "Benim nâmahreme baktığımı gördüğüne göre o kendisi de bakıyormuş demek. Dolayısıyla itirazda bulunması doğru değildir" demistir[125]

Sadeddin Konevi'nin talebesi Cendli Müeyyedüddin'in bildirdiğine göre birileri Kirmânî'ye kadınlarla bir arada oturmasının kendisine zarar vereceğini hatırlatmışlar, o da "Kadınlarla bir arada olduğum aklımdan bile geçmiyor" diye karşılık vermiştir.[126] Niğdeli Kadı Ahmed (1340) garazkârlık numunesi göstererek Niğde, Aksaray çevresinde toplukluların kadınlı erkekli tasavvufî sohbet meclislerinde bulunmalarını, kız ve karılarını başkalarına Pişkeş etme şeklinde anlatmakta, Salih Peygamber zamanındaki kötülüklerin bu Taptuklulat arasında yürürlükte oldugunu öne sürmektedir.[127]

Kirmâni'nin kadınların eğitim ve ögretimine büyük bir önem verdigi anlaşılmakladır. Her iki kızına da düzenli tahsil yaptırdığı gibi el sanatları öğrenmelerine de özel gayret sarf etmiştir. Aslında ona yönelen saldırılar onun bu anlayışına yöneliktir. Ahi Evren'in de şeyhinin yolunda olduğu gerek eserlerinden gerek uygulamalarından anlaşılmakladır. Bunlardan başka bu Türkmen şeyhin kızlarını tasavvuf eğitiminden geçirdiği de görülmektedir.[l28] Hacı Bektaş "Velâyet-name"sinde Fatma Hatun'un büyük bir mürşide olduğu, yalnız genç kızları ve hanımları değil erkekleri de irşad etmekte olduğu anlatılmaktadır. Kesil ve kerameclerinden birçok örnekler verilmiştir. Menâkıb-ı Evhadeddin'de onun bu yönü hakkında herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Fakat Ebu'n-Necib es-Suhreverdi'nin (1170) soyundan gelen Ruknu'd-Din es-Sucâsî'nin (1210) kızından doğmuş olan Şeyh Evhadeddin'in diğer kızı Amine Hatun'un tahsil durumu ve tasavvulî faaliyetleri hakkında önemli açıklamalarda bulunulmuştur. Burada anlatıldığına göre Amine Hatun çok âlime, lazile ve zahidedir. Ahlat'da vezirin oğlu ile evli idi. Bilahere kocasından boşanınca Şam'a yerleşmiş ve orada irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Orada onsekiz hanikâhın şeyhliğini yaptığı irşad ve tarikat dersleri verdiği anlatılmaktadır.[129]

Amine Hatun burada (Dimaşk) Alaaddin Keykubad'ın komutanlanndan Emir Mubârizu'd-Din Câv-li"nin babası adına yaptırdığı zaviyede bulunuyordu.[130] Babasının ölümünden sonra da o, uzun süre Şam'da oturmuştur. Adı geçen Menâkıbname'nin yazarı, eserini yazdığı zaman onun hala yaşamakla olduğunu bildirmekledir.[131] Buna gore Amine Hatun da Fatma Bacı gibi XIII. asrın üçüncü çeyreğine kadar yaşamıştır.

Gene Kirmânî'nin Menâkıb-name'sinde anlatıldığına göre, Kirmânî'nin Halifesi Zeyneddin Sadaka'nın Konya'daki zaviyesinde (Zaviye-i Sadr-i Hakim) hanım müridler (Fakiregan) de erkeklerle birlikle zikir ve sema meclislerine katılmışlar ve baş örtülerini de açmışlardı. Zeyneddin Sadaka bu durumdan haberdar edilince çok üzülmüş ve mürîdelerin bundan böyle başlarını örtmelerini ve namahremden sakınmalarını, aksi halde kendilerini cezalandıracağını bildirmiştir.[132] Meşhur Hanbelî müctehid İbni Teymiye (1337) "Mübahi" diye Evhaded- din el-Kirmâni'nin müridlerini tenkid ederken, şüphesiz gene Türkmenlerin kadınlı erkekli zikir meclislerinde bulunmaları şeklindeki adetlerini kasdetmektedir.[133] İbn Teymiye zamanında Bacıların Şam'da faaliyetlerini sürdürmekte oldukları anlaşılmaktadır.

Genel olarak İslâm dünyasında bu tür hareketler tasvip görmemiştir, aslen Buharalı olup, Dimaşk'a yerleşen Alau'd-Din Muhammed (1438) "Faslu'l-hilab" adlı eserinde [134] bazı kıssa (hikaye ve destan) anlatıcıların mescidlerde kadınlı erkekli veya sırf kadın cemaatı önlerine alarak onlara kıssa anlatıklarını bildirmekte ve bu uygulamanın caiz olmadığını, mescidlerin bu amaçla kullanılamayacağını, devlet adamlarının bunu önlemeleri gerektiğini vurgulamağa çalışmaktadır. İşle Selçuklular zamanında Türkmen hatunlar da belli yerlere kadınlı-erkekli sohbet meclislerine giriyor ve kültürel faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bununla beraber hemen her dönemde sofî mürşideler olmuş ve çeşitli dinî ve tasavvufî sohbet meclislerine kadınlar da katılmışlardır. Dinî ve tasavvufî alanda meşhur olmuş, şâir, âşık, vecd sahibesi pek çok hatunlar vardır.[135]

Evhadeddin, kendisine yöneltilen bütün tenkid ve itirazlara rağmen meşrebini pervasızca uygulamaktaydı. Sık sık düzenlediği sema meclislerine hanımlar da katılıyorlardı. Sema'a giren gençlerin ellerine güzelliklerine cazibe versin diye birer kandil verir ve gece karanlıkta onların arasında kendinden geçinceye kadar sema ederdi.[136] O'nun koyduğu bu adet ve uygulaması bugün Anadolu'da kız ve erkek grupların birlikte oynadıkları "Çayda çıra" diye bilinen bir millî oyunda devam etmektedir. Bu geleneğin Bacılar'dan kalma olduğunu söylemek istiyoruz.

DİPNOTLAR

1. A.g.e, s. 205. Burada Ahi ve Bacı kelimeleri Türkçe. Abdal ve Gazi kelimeleri Arapça olup. Farsça çoğul eki ile çoğul yapılmışlardır.

2. "Bahşi" Türkçe veya Moğolca bir kelime olup, burada Hacı kelimesi gibi bu kelime de Farsça çoğul eki ile çoğul kılınmıştır.

3. Futuvva. Studien Islamica, V. 294-291.

4. "Bahşi" İslâmdan önce Türkler arasındaki ruhbaniarı ifade eder. Arapçası "Murcaz"dır. Kendilerinden bir takım harikuladelikler zuhur eden bu Bahşilar, Bu san'atları ile halkı kendilerine bağlamaktaydılar . Sadreddin Konevi'nin talebelerinden olan Cendli Müeyyedüddin'in (700/1300) anlattığına göre, VII (XIII). Asrın başlarında Hitay'dan Maveraünehir'e gelen bir bahşi, bölgenin müslüman halkı üzerinde de etkili olnıuş, meşhur Sofi. Mecdüddin-i Bağdadî (61 3/1216) ve etrafındakiler o Bahşî ile mücadelede acze düşmüşlerdir. Bkz. Nafhatu'r-ruh ve Tuhfetu'l-futuh. Bursa Eski eserler (H. Çelebi kısmı) Kıp. nr. 1183. yp. 4()b-42b.

5. Umumî Türk Tarihine Giriş, s. 496.

6. Osmanlı İmp Kuruluşu, s. 159-161.

7. Aynı eser, s. 160-161.

8. Merhum Fuad Koprülü, Anadolu Bacıları meselesini ortaya attığı zaman "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu" adlı eserini ilk defa 1934 yılında Fransa'da konferans olarak irad etmiştir. 1935 yılında da kitap olarak neşretmiştir. 1959 yılında da Türkçe'ye tercüme ederek Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

9. Ibn Bacuta Seyahatname'sinin aslı Arapça olup, "er-Rıhle" diye bilinir. Mehmed Şerif tarafından da Türkçe'ye tercüme edilmiş, ve iki cilt halinde (İstanbul 1333-1 335) basılmıştır.

10. Bu eserin bilinen tek yazma nüshası. Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 4518'de bulunuyor.

11. Aşık Paşazade, Baba İlyas'ın torunu Kırşehir'li Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin nebiresi olup, 889 (1484)'da vefat etmiştir.

12. Tarih-i Al-i Osman, s. 205.

13. el Evamirü'l alaiyye, s. 528-530.

14. Ebu'l-Ferec Tarihi, [I. 542.

15. Yukarıda açıklandığı üzere Ahi kelimesi Arapça "Feca"nın karşılığı olup bu kelimenin çoğulu olan "Ficyan" da Ahiler demek olur. "Fe-ta"nın müennesi (dişil) "Fecât", bunun da çoğulu "Fereyât" gelir. Bacı kelimesi Süryanicede de bu kelimeye eş anlamlı bir kelimeyle veya gene Arapça'daki "Uht" (Bacı) kelimesiyle karşılanmış olabileceği düşüncesiyle bu tahmini yürüttük. Arapçayla Süryanice aynı dil ailesinden olmaları bakımından müşterek kelimeler kullanılmış olabileceğini de tahmin ediyorduk. Daha sonra Ebu'l-Ferec'in Ahi ve Feca kelimelerini "Hoye" ile Bacı ve Ferae kelimelerini de "Talyotha" de karşılamış olduğu anlaşıldı.

16. "Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmanı" adlı eser, Kirmanf hakkında geniş bir araştırma ile birlikte, Bedi'üz-Zaman Furuzanler tarafından Nazif Paşa (Süleymaniye) Ktp. nr. 1199'daki nüshasına dayanarak Tahran'da (1969) yaymlanmıştır. Bir nüshası da Edirne Selimiye Ktp. nr. 2140'da kayıtlı olan bu eserin Gelibolulu Muhyeddin tarafından yapılan tercümesinin bilinen tek nüshası Konya izzec Koyunoğlu Ktp. nr. 2016'dadır. M. C. Şehabettin Tekindağ "Son Osmanlı Karaman

Münasebetleri Hakkında Araştırmalar" (Tarih Dergisi, XIII, 17, 47) makalesinde Evhadeddin-i Kırmanî'nin Menakıb-name'sinin bir nüshasının Karaman Halk Ktp. nr. 2"de olduğunu haber vermektedir. Bu eserin Kırmanî'nin Menâkıb-name'sİ olmayıp "Hikâyat-i Irakiyyân" adlı bir eser olduğu tarafımdan tesbİt edilmiştir. Bu eseri "Yeki ez Kadİmlerin Menabi'-i Edebiyat-i Tasavvufi-i Iran (Maarif, 7/2, s. 138-143) adlı Farsça bir makalede tanıtmış bulunuyoruz.

17. A.g.e. s. 184-185.

18. Eflâkî de Fakire kelimesini Hanım Derviş anlamında kullanmıştır. Bkz. Menâkıbü'1-ârifin, II, 873-874.

19. Mesnevî, neşr. Nicholson, Leiden 1933, V, 879-880.

20. el-EvâmirüT-alâiyye, s. 502, 725-730; Müsâmeretü'l-ahbâr, s. 123-126; el-Veledü'ş-Şefik, yp. 21a,48b, 108a; Ebu'l-Ferec Tarihi,II, 540; Selçuk Türkiyesi'ne Dair bir kaynak, Köprülü Armağanı, s.531-564; Ravzatü'l-küttâb, s. 56. Sonraki asırlarda te'lifedilen eserler de bu ilk kaynaklara dayandığı için Türkmenler hakkındaki yanlış bilgiler genel kanaat haline gelmıştir. Bkz. Turk Edebiyatmda ilk Mutasavviflar, s. 177-180.

21. Krş. Anadolu'da İslamiyet. Darü'l-Fünun. Edebiyac Selçuklu Tarihi-nin Yerli Kaynakları, Belleten, VII, Şemseddin Mehmed Bey devrinde Karamanlilar. Tarih Dergisi, 93-98. Mevlânâ'nın, çevresindekilere Moğolların Anadolu'daki komutanı Baycu Noyan'in "Veli" olduğunu telkine çalışması, Bkz. Menâkibü'1-Arifin, I, Cengiz Han'i da "Lâhutî" bir olarak anlatmasi (Bkz. Fîhi mâ fîh Tercümesi, s. 101-102) Mevlânâ çevresindekilerin anlayış ve tutumlarınm ifadesİdir.

22. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu, Konya, 1990, s. 97-127.

23. Tarih-i Âl-i Osman, s. 205.

24. Menakıb-i Hacı Bektaş-ı Veli (Velâyet-name) Nşr. ve Trc. A. Baki Gölpınarlı , Istanbul 1958.

25. Hacıbektaş İlçesi Ktp. nr. 200. yp. 60b-69b.

26. Menâkıb-i Hacı Bektaş-i Veli'yİ neşr. ve tercüme eden A. Baki Gölpınarlı, gayet müdellel bir şekilde bu Menâkıb-nâne'nin Firdevsî-i Rumî adında biri tarafından 1481-1501 Miladi tarihleri arasında te'lif edildiğini tespit etmiştir. Biz bu Menâkıb-namenın başlangıçtan itibaren birbiriyle mücadele halinde bulunun Bektaşiler ile Mevlevileri barıştırmak ve aralanndaki münazaayı gidermek maksadıyla Fİrdevsî-i Rumî'ye yazdırıldığnı tahmin ediyoruz. Bu ise Mevlevi metkurenİn Osmanlılara girişİnin başlangıcıdır. Fatma Bacı hakkında Velâyet-name ile Târih-i Al-i Osman'ın kaynağının Bektaşî gelenek ve rivayetleri olduğunu da burada kaydetmiş olalım.

27. Osmanlı İmp Kuruluşu, s. 160.

28. Evhadü'd-dİn-i Kirmanî hakkında geniş bilgi İçin bkz. Mıkail Bayram, Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmanî ve Evhadiyye Hare-keti, Konya 1999-

29. Menâkıb-İ Şeyh Evhadû'd-Din-İ Kİrmânî, s. *6S.* Kirmânî'nin Amine Hatun adındaki kızı da Ahlat'da vezirin oğlu İmamüd-Dın ile evli idi. Daha sonra kocasından boşanan Amine Hatun Şam'da yerleşmiştir. (Bk. aynı eser, s. 58-64) Hüseyn-i Kerbelâî, "Ravzalu'1-cinan"ında (s. 60) Evhadeddin-i Kirmânî'nin Nahcivan'da bir oğlu bulunduğunu, bunun soyundan bilginlerin kendi zamanında mevcut bulunduklarını bildirmektedir.

30. el-Evânıiru'1-alâİyye, s. 527-528; Anonim Selçuklu Tarihi (tıpkı Basını), s. 48. Ayrıca *Ki).* Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 438-440.

31. el-Evâmiru'1-alâiyye, s. 527-531; Ebu'l-Ferec Tarihi, s. 542; Sel-çuklular Zamanında Türkiye s. 440-441.

32. Meııâkib-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî, s. 71.

33. M. Bayram, Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Mhi Evren, Istanbul 2001.

34. M. Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu, Konva 199'- s. 27-30.

35. A.g.e.,s. 81-83.

36. Danişmend Oğulları zamanında yapılmış olan bu mescid, halen mevcud olup, Erciyes Dağı eteğinde Hacılar Nahiyesi'ne giden eski yolun üzerİndedir.

37. Menâkıb-i Şeyh Evhadeddİn-i Kirmanı, s. 158.

38. A.g.e., s. 80-81 'de adı zikredilmeyen Türk Şeyhi'nin Hacı Bektaş olduğu anlaşılmaktadır. Aynı eserde (s. 1. 32-135) gene adı verilmeyen bilgin (Dânişmend-İ Rûmî Ahî Evren Şeyh Nasirü'd-Dîn'dir. Çünkü burada anlatıldığına göre Fahrü'd-Dîn-i Razî'nin (1209) talebelerinden Şeyh Taceddin Muhammed el Urmevî (Bk. Âsaru'l-Bilâd, s. 494- 495; Tabakatü'l-Etibba, II, s. 30), Bağdad'da bu Anadolulu bilgini Evhadeddin-i Kırınânî ile tanıştırmıştır Hayatı boyunca Evhadeddin'e bağlılığı devam eden Ahi Evren de Fahrü'd-Dîn-Râzî'nin talebesi ve bu zatın hemşehrisi (Azerbaycanlı) olması itibariyle tanışıyor olmaları, dolayısıyla adı verilmeyen bu bilginin Ahi Evren olduğu kuvvetle muhteme! görünüyor. Gene ayın eserde (s. 76-79) göçebe bir Türkmen Şeyh'in adı verİlmemiştir.

39. A.g.e. s. 158.

40. Ahi Evren'in Evhadeddin-i Kirmaninın müriti olduğu ve ona şiddetli bağlılığı bulunduğuna dair eserlerinde muhtelif kayıtlar bulunmaktadır. (Bk. Metali'ü'l-Inan. Konya Yusufağa Ktp. nr. 4866, yp. la; Menâhıc-ı.Seyfîİ. Bursa Hüseyin çelebi Ktp., nr. 1 184, yp. 64b).

41. Nasreddİn Hoca ve Ahi Evren, s. 71-72.

42. Evhadeddin-i Kirmani 1238 yılında Bağdad'da öldüğü halde kızı Fatma'nın 1243'de Kayserİ'de ikâmet etmesi onun burada evli olduğunu göstermektedir.

43. Ahi Evren ve Ahi Teşkilatını Kuruluşu, s. 83-85.

44. Menakıb-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmanî. s. 46.

45. Menakıb-İ Şeyh Evhadeddİn-i Kİrmanî., s. 71.

46. Ahi Evren'in Sadreddin Konevi'ye yazdığı mektuplardan birinde (Uzun-çarşılı Armağanı, istanbul, 1979- s. 18-21) bu iki bilginin II. İzzeddini desteklemedikleri görülmektedir. Aynca Ahi Evren'in I257'de Key-kavus'a "Lelâif-İ Hikmet" adlı bir eser sunmasi da bunu belgeler.

47. Mevlânâ başlangıçta Rüknu'd-Din Kılıç Arslan'ı desteklemiş onu kendisîne oğul edinmişti. (Sipehsalar, Menâkıb-i Hz. Hudavendİ-gâr, s. 117-119; Menâkibu'l-AriFin, 1. 146-147). Ancak Rüknu'd-Din'in Mevlânâ'nın müridi olan veziri Muîmüddin Süleyman (Pervane) ıle arası açılınca Türkmenlere yakınlık göstermek zorunda kaldı. Bu Sultan'nın bir toplantıda Türkmen bir Şeyh olan Baba Merendi ye hürmet edip onu kendisine Baba edinmesi Mevlânâ'yı gücendirmiş, ve "Biz de kendimize başka birini oğul ediniriz" diyerek toplantıyı terk etmiştîr.

48. Anenim Tarih-i Âl-i Selçuk'a göre (s. 52) bu tarih Ramazan 1261'dir.

49. el-Evâmıru'1-alâİyye. s. 608-815; Müsâmerelü'l-ahbâr. s. 71-77; Ebu'l-Ferec. II. 559-563; Anonim TarİH-i Âl-i Selçuk, s. 53. 54.

50. Menâkıb-ı Şeyh Evhadeddin-i Kİrmânî, s. 71.

51. el-Evâmiru'l-alâİiye, s. 635-640: Müsâmeretü'l-ahbâr, s. 66-72 .

52. Velâyet-nâme, s. 18.

53. Târih-i Âl-i Osman, s. 205.

54. Velâyet-nâme, s. 18.

55. Fatma Bacı Evhadeddin-i Kırmânî'nİn Kayseri'deki Bakırcılar Çarşısından satın aldığı cariyeden doğmuştur. Evhadeddin-i Kirmânî. 1205'de Anadolu'ya geldiğine göre Fatma en erken 1206, veya 1207 doğumlu olabilir. Velâyetname'de Hacı Bektaş Diyâr-ı Rum'a geldiğinde Fatma Bacı henüz genç bir kız İmiş ve Erenlere sofra düzmekle meşgul imiş. Bu haber Hacı Bektaş'ın en erken 1223 yılında Anadolu'ya geldiğini göstermektedir. Aynca Evlıadu'd-Din 1234de Anadolu'dan ayrılmıştır (Bkz. B. Furuzan-fer, Menakıb-ı Şeyh Evhadeddin-i Kirmanı Onsözü, s. 3- 3) Bu durum Hacı Bektaş Velînin bu iki tarih arasında Anadolu'ya geldiğine kat'iyyet kazandırmaktadır.

56. Menâkıb-ı Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî, s. 81-82.

57. A.g.e.,s. 71.

58. Bu konuyu "Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu" adlı eserimizde geniş olarak açıklamış bulunuıyoruz.

59. Müsameretu'l-ahbâr, s. 75.

60. A.g.e., s. 71.

61. Velâyet-name. s. 1 16.

62. Menâkıb-İ Evhadeddin-i Kirmân'ı. s. 71.

63. Gene bu baskilar yüzünden devrîn bır çok yazarlarının. Ahi Evren'in adını anmaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu cümleden olarak Menâkıb-i Evhadeddin-i Kirmûnî'nin yanrı (s. 158) Anadolulu bir bilgin (Danişmend) diyerek adını vermediği zatın Ahi Evren Şeyh Nasırüd-Dın Mahmud olduğunu ispat edecek bazı deliller vardır. Gene aynı yazar. (s. 71) Ahi Evren'in zevcesi oldugunu tesbİt ettigimiz Evhadu'd-Dın-i Kirmânî'nin kızı Fatma esaretten döndükten sonra (1260) babasının arkadaşının evinde kalmak ıstediğini ve oraya gittiğini belirtirken Ahi Evren'in adını ve nerede ikamet etmekte olduğunu , açıklamaktan kaçınmıştır. Ancak Menâkıb-i Hacı Bektaş ve Aşık Paşazade'nin "Tarih-i Al-i Osman"ından Fatma Bacı'nın Kırşehir'e yani kocası olan Ahi Evren'in yanına gitmiş oldugunu öğreniyoruz.

64. Menakıb-i Evhadü'd-din Kirmanî, s. 68-69.

65. Bu menkibenin anlatıldığı 20. hikaye KayserİI'de geçmekredir. Dolayısıyla bu pazar yeri Kayseri'de muhtemelen Ahilerin iş yerinde bulunuyordu. Bir süre Kayseri'de İkâmet eden Mevlânâ'nın babası Bahâ Veled de "Maârifmde (I, 3 19) Nahhâs (Bakırcı) ile Kadı Nâsir arasında geçen olay da Kayseri'de geçmiştir. Bu bakimdan burada adı geçen Kadı Naşir'in Ahi Evren Şeyh Nasiru'd-Dın olması kuvvetle muhtemel gorünüyor.

66. A.g.e., s. 70.

67. A.g.e., s. 60-64.

68. A.g.e., s. 71.

69. A.g.e.,s. 18.

70. Menâkib-i Evhadeddin, s. 81.

71. Aynı eserin Önsözü, s. 33.

72. Menâkib-i Evhadeddin-i Kirmânî, s. 70-71.

73. Aynı eser, s. 71.

74. Müsameretü'l-ahbâr, s. 74.

75. Aynı eser, s. 75.

76. Alaud-Din Çelebi Kırşehir'de öldürüldükten sonra cenazesi Nureddin Caca tarafından Konya'ya getİrilmiş, Mevlânâ, oğlunun bağı olarak öldürüldüğü görüşünden dolayı oğlunun cenaze namazını kalmamıştır. Ahi Evren ve Alau'd-Din Çelebi'nin öldürülmeleri hakkında geniş bilgi için Bkz. Ahi Evren ve Ahİ Teşkilâtı'mn Kuruluşu, s. 102-108.

77. Menâkib-i Şeyh Evhadeddin, s. *71.*

78. Aynı eser, s. 71.

79. Bu eser 1969'da B. Furuzan-fer tarafından Nafiz Paşa (Süleymaniye) Ktp. nr. 1 199'dakİ nüshasına dayanılarak neşredilmiştİr. Eserin bilinen bir nüshası da Edirne Seiimiye Ktp. nr. 2040'da bulunuyor.

80. A. g. e., s. 161.

81. eİ-Veledü'i-Şefik. Facih (Süleymaniye) Ktp. nr. 4518. yp. 118b.

82. A.g.g. Konya İzzet Koyunoğlu Ktp. nr. 2016, yp. 107a-10'"b.

83. Eflâkî. Ereğli'li bir Necmü'd-Din'den bahsetmektedir. Menâkibü'l-arifın. II, 1029.

84. Eflâkî de bu Şerefü'd-Dın-i Mavsili'den bahsetmistir. (MenakİbÜ'l-arifın, I. 256-230).

85. Bu zat Mevlana'ya bir mektup yazmıştır. Bkz. Mektuplar. s. 12.

86. Tercüme-İ Menkib-i-Şeyh Evhadeddin-i Kİrmanı, Konya İzzet Koyunoğlu Ktp. nr. 2016, yp. I07a-107b.

87. Şeyh Şihabu'd-Din'in Ereğli'de yaptırdığı cami halen faalldir kendi adıyla anılmaktadır. Türbesi de camiye bitişiktir. Şeyh Şihabu'd-Din ve kardeşi Bedreddin'in yaptırdıklan imaretîn temelleri yapılan bir kazı sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Şeyh Şİhabu'd-Dın hayatta iken bu imaret ve camii vakfetmiştir. Bu vakıf Osmanlı tarihi boyunca hizmet vermiş, işleyiş ve hizmetleri İle ilgili pekçok berat ve hüccet yayınlanmıştır. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. I. Hakkı Konvalı, Abide ve Kitabeler: ile Ereğli Tarihi, Istanbul. 1970. s. 495-535.

88. el-Veledü"ş-Şefik, yp. 118b.

89. Menakib-İ Evhadü'd-din-i Kirmanî, s. 160-161.

90. Aynı eser, *s* 17, 40, 63- 74. 16i. 200.

91. Aynı eser, s. 56-64.

92. Aynı eser, s. 20-23; Faruk Sümer, Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar. Belleten, Ankara, L, s. 486-488, Ibnü'1-Esir. el-Kamil, fi't-Tarih. Beyrut, 1966, XII. s. 253-256.

93. Hacı Bektaş ilce Ktp. nr. 200, yp. 60b-69b.

94. Velâyet-name. s. 65.

95. A.g.e., s. 69-71.

96. Osmanlı Tarihleri. s. 238.

97. Kırşehir Tarihi, s. 103-105.

98. Künhü'l-ahhâr, V. 52-58, Ayrıca Krş. İlk Murasavvıilar, s. 40.

99. Menakıb-i Şeyh Evhadü'd-din Kİrmanî, s. 83

100. Tarih-i Ali Osman (Osmanlı Tarihleri) s. 238.

101. Menâkıbu'l-Ârifin. I. 485-486. terc. I. 442.

102. Menfıkıb-i Şeyh Evhadud-Din Kirmanî-, s. 108-109, 118.

103. Tarih-i Ali Osman s. 56, Anadolu Beylikleri, s. 249-

104. A.g.e. Şarkiyat Mecmuası, II, 82-84.

105. Manzum Velayet-name, HacıBektaş ilçe Ktp., nr. 200, yp. 60b-65a. Ayrıca Krş. Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar. s. 190; Tarih-i AliOsman, s. 204-205.

106. el-Veledü'ş-Şefık, yp. 21b. I08a.

107. Bkz Kırşehİr Turizm Derneği'ndeki Ahi Sinan adına düzenlenmiş 1471 (876) tarihli Şecere-name. Bu Farsça Şecere-name'de Ahi Evren Şeyh Nasiru'd-Din Mahmud'un nısbeti de Ahi Başara'ya ulaştırılmaktadır.

108. Menâkıbu'l-ârifin, II, 775. Ahmed Eflaki, onun adını "Ahi Beşşa-re" şeklinde kaydetmiştir. Bu zat Türk asıllı olduğuna göre adının Şecere-name'lerdeki şekli doğru olmalıdır. Nitekim onun adıyla anılan köy de "Basara" olarak anılmaktadır.

109. Bir Grup Anadolu Yaygıları Üzerinde Bir Araştırma. s. 38-41.

110. Rahatu's-sudur, II, 365.

111. Rıhle, s. 331-337.

112. Osmanlı İmp. Kuruluşu, s. 160.

113. Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, *s. 86*

114. Velâyet-name, s. 18.

115. Rihle. s. 285-313.

116. A.g.e. s. 161-162.

117. Aynı eser, s. 69-

118. Aynı eser, s. I6I.

119. Gordlevsky'nin Seçkin Eserleri (Rusçası), s. 420.

120. Tabakatü's-sufiye, s. 487.

121. A.g.e., s. 369-370.

122. Siret-i Ebu Abdillah Ibn el-Hafif el-Şirazi, s. 223-226.

123. Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmânî s. 40, *69, 195, 212-224.*

124. Menâkıbu'l-ârifın, I, 439-440.

125. Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin, s. 103.

126. Nafahatu'r-ruh ve tuhfe'tu'l-futuh, Bursa Eski Eserler Ktp. H. Çelebi Kısmı, nr. 1183, yp. 4U; ı-42b. Hicri IV. asır sofilerinden olan Nasrabadî de böyle bir soruya muhatab olunca aynı tarzda cevap vermiştir. Bk. Tabakatü's-sufiye, s. 487.

127. el-VeledüyŞer'ik. yp. 4()b. 108a.

128. Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin-İ Kirmânî, s. 56-64.

129. Menâkıb-İ Şeylı Evhadeddin-İ Kirmânî, s. 64.

130. "Kenzu'l-vuaz" adlı yazarı bilinmeyen bir eserin istinsah kaydından (Konya Izzet Koyunoğlu Ktp. nr. 3050) "Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin Kirmânî"de adı geçen (s. 260) Emir Mübarizu'd-Din Çavli'nin (el-Evâmİru'1-alâiyye, s. 334-343) Evhadeddın-ı Kİrmâ-nî adına Diınaşk'da (Şam) bir zaviye yaptırdığı, adı geçen eserin istinsah tarihi olan 1368 (770) de bu zaviyenin faal olduğu anlaşılmaktadır. Bu kaydi düşen zar *âa* "Kubreviyye" tarikatı mensubu Hurezm'li Hüsâmu'd-Dİn'dir.

131. Menâkıb-i Şeyh Evhadeddin-i Kirmanı, s. 64.

132. Aynı eser. s. 184-185.

133. Mecmuatu'l-fecava, ü. 58-59.

134. a.g.e., Özel Kütüphanemdeki nüshası.

135. Tasavvufun Boyutları, s. 363-373-

136. Menakib-i Evhadü'd-Din-i Kirmani, s. 40.